

*Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar*

Környezetjogi és Gazdasági Szakjogok Tanszék

*A természet védelmének
magyarországi jogi szabályozása az
elméletben és a gyakorlatban –
a kezdetektől napjainkig*

Cserhádi Szabolcs

Konzulens: Dr. Jávor Benedek, egyetemi adjunktus

Budapest, 2008

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	4
1. A TERMÉSZETVÉDELEMRŐL ÁLTALÁBAN	7
1.1. A természetvédelem fogalma	7
1.2. A természetvédelem formái.....	10
1.3. A természetvédelem szakaszai.....	11
1.4. A természetvédelem alapelvei	12
1.5. A természetvédelem célja.....	15
1.6. A természetvédelem feladata	15
1.7. A természetvédelem eszközei	16
1.8. A természetvédelem tárgya	16
2. A TERMÉSZETVÉDELEM JOGI SZABÁLYOZÁSA	18
2.1. A természetvédelmi jogi szabályozás szükségessége	18
2.2. A természetvédelmi jogi szabályozás szerkezete	19
3. A MAGYAR TERMÉSZETVÉDELEM JOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK TÖRTÉNETE	21
3.1. A természetvédelem előzményei	21
3.1.1. A honfoglalás kora.....	22
3.1.2. Az Árpád-házi királyok és a tatárjárás kora	22
3.1.3. A török kori dűlés.....	25
3.1.4. Az újrakezdés időszaka	26
3.2. A természetvédelem kezdeti eredményei – A XIX. század, avagy a természetvédelmi mozgalmak születése, a tudományos forradalom kora	28
3.3. A XX. század, avagy a természetvédelem kibontakozásának kora	34
3.3.1. A XX. század hajnala – Az I. világháborúig.....	34
3.3.2. Az I. világháború és a trianoni békeszerződés okozta veszteségek	36

3.3.3. A két világháború közötti időszak és a II. világháború kora – A törvényen alapuló természetvédelem kezdetei.....	38
3.3.4. A rendeleti szabályozás kora	42
3.3.5. A rendszerváltoztatást követő időszak	45
4. UTÓSZÓ	48
Hivatkozott irodalom.....	49
Egyéb felhasznált irodalom.....	52

„... a természet alkotásainak kíméletét kéri annak barátai és a természettudományok művelői a haladó kultúrától. Az örökbecsű természeti kincsek olyan megbecsülését, amilyent a művelt ember etikai és esztétikai érzése is sugall, amilyent a művelődéstörténelem és a nemzeti múlt emléke joggal elvár tőlünk, amilyent a tudományos érdek megkövetel, a mindennapi élet megkíván. (...) Az ország természeti alkotásainak védelme, természeti értékeinek csorbíthatatlan fenntartása és közkinccsé tétele, a hazai föld díszének és ereklyéinek megbecsüléséhez, szeretetéhez és gondozásához fűződő olyan egyetemes nemzeti érdek, mely amint minden kultúrnépénél, úgy nálunk is, feltétlenül törvényes szabályozást követelt.”

(Kaán Károly utolsó, megírt beszéde, Budapest, 1940)

„Egészséges kulturális fejlődés hazánkban is csak a természet munkájával összhangban, tehát csak akkor várható, ha az emberi alkotások nem a természet romjain, de a természeti alkotások mellett és azok keretében foglalnak tért.”

(Kaán Károly, Budapest, 1909. A Földművelésügyi Minisztérium 10. számú kiadványa)

Bevezetés

A természet és az emberiség viszonya hosszú évszázadok óta ellentmondásos. Miközben vannak, akik mindent igyekeznek megtenni a harmonikus kapcsolatért, addig mások úgy gondolják, hogy a minket körülvevő természet csak adhat, de nem kérhet, nem lehetnek igényei. Kultúránk, civilizációnk az ihletet, a nyersanyagot, az éltető energiát mind-mind a természetből merítette és jelenleg is részben ebből táplálkozik. Fájó ellentét feszül abban a felismerésben, hogy társadalmunk a természet segítségével juthatott csak el addig a fejlettségig, hogy

kimondhassuk: ezen a szinten már teljes a környezetünk kiszolgáltatottsága, elpusztításához minden lehetséges eszköz az emberiség kezében van. A „mának élés” gondolatából felocsúdva azonban a mi korosztályunknak a gyermekeink, unokáink, a jövő generációk érdekeit a fontossági listánkon előkelőbb helyre kell sorolnunk, ezzel együtt a természetünk védelméért is meg kell tennünk minden tőlünk telhetőt – nem felejtve el, hogy saját érdekeinken felül felelősséggel tartozunk bolygónk élőlényeiért is. *„Erkölcsei kötelességünk, hogy önmagukért védjük, vagy előmozdítjuk növények és állatok javát. A természeti ökoszisztémák integritásának tiszteletben tartása, a veszélyeztetett fajok megőrzésére és a környezeti szennyezés elkerülésére vonatkozó kötelességünk abból a tényből ered, hogy természetes állapotban egészségesek legyenek és azok is maradjanak. Az ilyen kötelezettségekkel azoknak az élőlényeknek is tartozunk, amelyek iherens értékét nem ismerjük el. Ezek a kötelezettségek teljes mértékben kiegészítő jellegűek és függetlenek azoktól a kötelezettségektől, amelyekkel embertársainknak tartozunk. (...) Az élőlények, valamint az ember jólléte is olyan valami, amit öncélként kell megvalósítani.”¹*

Hosszú évszázadokon át nem foglalkoztatta az emberiséget az a gondolat, hogy annak, amit kipusztítunk, lesz-e utánpótlása, ha igen, mikor, ha nem, ez milyen hatással lehet Földünkre, illetve egy-egy kihalt élőlény eltűnése mekkora értékvesztéssel jár. Emberöltőknek kellett eltelnie a XX. század derekáig, míg eljutottunk a felismerésig: erőforrásaink végesek, környezetünk sokszínűsége csökkenő tendenciát mutat. A soha ki nem fogyó bőségkosár „elmélete” megdőlt. Jókora fáziskéséssel született meg az évszázados pusztítás után a természet védelmének gondolata. Noha már a középkorban is történtek intézkedések a természetünk megóvására (még ha csak közvetett eszközökkel is), de igazán nagy előrelépést csak a múlt században tett a kor embere – intézményes eszközöket is bevetve. Ráadásul az igazi pusztulás a II. világháború után vette kezdetét. *„A civilizáció fejlődésével az ember egyre több embertársával kerül kapcsolatba, miközben művivé váló környezetében kevesebb állattal és növényvel találkozik.”²* Az elvesztegetett,

¹ Molnár László: Legyenek-e a fának jogaik? Környezeti-etikai szöveggyűjtemény. Typotex Kft. Elektronikus Kiadó. 1999. – P. W. Taylor: A természet iránti tisztelet etikája. 176.o.

² Oroszi Sándor: Természetvédelem – századokon át. Liget: irodalmi és ökológiai folyóirat. 1992. 5. évfolyam. 1. szám. [a továbbiakban: Oroszi: Természetvédelem – századokon át.] 97. o.

felelőtlenül eltöltött időszakot nem hozhatjuk vissza, hogy jóvátehesük azokat a bűnöket, amiket a Földdel szemben követtünk el, de talán a rohamos romlásra lassíthatunk, megteremthetünk egy egészséges harmóniát az ember alkotta, mesterséges környezet és a teremtett világ között. Szükséges betartanunk az évezredek során kialakult szabályokat, az élővilág íratlan, de mindenkéfelett álló törvényeit, hiszen mi is ennek a szférának a részei vagyunk, annak integratív elemeiként. Nincs időnk kizárólag embertársaink lelkiismeretében bízni – a természetvédelem ügyét korunkban a törvényi szabályozás tudja a leghatékonyabban segíteni.

A természettel együtt élő, környezetünkért aggódó, a fenntartható fejlődést és a jövő generációk érdekeit szem előtt tartó emberként igyekszem e dolgozatomban ennek a törvényi szabályozásnak a hazai történetét feldolgozni, vizsgálni – a kezdetekig visszatekintve, majd végigkalandozva a történelem viharos évszázadain egészen a jelenkorig.

1. A természetvédelemről általában

1.1. A természetvédelem fogalma

„A több mint százesztendős múltra visszatekintő természetvédelmi tevékenység fogalma, annak kialakulása óta alig változott. Természetvédelemnek a szakirodalomban kisebb-nagyobb eltérésekkel egy évszázadon át ugyanazt értették.”³

A természetvédelem definíciójának behatárolásáig az egyik legkönnyebben járható út, ha elsőként elhatároljuk a környezetvédelemtől és leírjuk a különbségük mibenlétének fő pontjait. *„A legtöbb nyelvben a természetvédelemnek a környezetvédelemtől egyértelműen megkülönböztethető kifejezése van. Ezekben a nyelvekben e két fogalmat ugyanúgy elkülönítik, mint a magyarban.”⁴* Indirekt módon úgy lehet a természetvédelem fogalmát megközelíteni, hogy figyelembe vesszük: a természetvédelem mindig tételes védetté nyilvánítással jár (a környezetvédelem viszont nem), illetve a természetvédelmi tevékenység a Föld felületének legfeljebb csak az egyötödére terjedhet ki. A természetvédelem tisztább, magasztosabb, megalkuvásmentes és kevésbé emberközpontú; a környezetvédelem gyakorlatiasabb és többször műszakisággal átitatott.

Jogi oldalról megközelítve – és végigjárva a környezet- és természetvédelem elhatárolásának útját – tehát fontos leszögeznünk: a környezetvédelem által óvott elemek (pl. levegő, talaj, víz stb.) a természetvédelem által védelem alá helyezett értékekkel (pl. barlangok, állat- és növényfajok stb.) szemben sohasem állnak tételes védelem alatt.

Ma Magyarországon az a hivatalos gyakorlat, hogy a környezetvédelem és a természetvédelem egymással egyenrangú, egymást kiegészítő, szorosan

³ Rakonczay Zoltán: Természetvédelem. Szaktudás Kiadó Ház. Budapest, 2002. [a továbbiakban: Rakonczay: Természetvédelem] 62.o.

⁴ Rakonczay: Természetvédelem. im. 62. o.

összehangolandó tevékenység. A természetvédelem a környezetvédelem szerves része, de nem azonos azzal. A környezetszennyezés a XX. század második felére világméretűvé vált, ezért a környezetvédelem az egész földkerekségre kiterjed. A természetvédelemnek viszont az a célja, hogy a természet különleges értékeit megtartsa és a jövő nemzedékeinek lehetőleg eredeti állapotban átadja. Rakonczay Zoltán szép kifejezésével élve: „a természetvédelem a környezetvédelem ékszere”.

„A környezetvédelem társadalmi tevékenység: az embert körülvevő rendszerek (ökoszisztémák) jelenlegi állapotának megőrzésére, javítására és a kedvezőtlen tendenciák megelőzésére, illetve korrigálására törekszik. Ezért úgy fogalmazhatunk, hogy mindazoknak az intézkedéseknek az összessége, amelyek arra szolgálnak, hogy az ember számára gondoskodjanak a megfelelő környezetről, azt meghatározott állapotban fenntartsák, illetve olyan élet- és munkafeltételeket teremtsenek, amelyek szükségesek az emberi léthez.”⁵

Természetvédelem alatt általában a tudományos vagy kulturális, az utóbbi időben gazdasági szempontból is kiemelkedő jelentőségű természeti értékek védelmét, megőrzését és meghatározott célú fenntartását értjük. A természetvédelem jogi értelemben szűkebb körű fogalom, mint általában. Természetvédelmi tevékenységet bárki - tehát magánszemély, egyesület is - végezhet, vagyis olyanok, akiknek a természetvédelem nem tartozik feladatkörükbe. Jogi értelemben viszont csak az számít természetvédelmi tevékenységnek, ha az e fogalomkörbe tartozó előkészítő, védetté nyilvánító, megőrző, fenntartó, gondozó stb. feladatokat - a természetvédelmi jogszabályok figyelembevételével - az az állami szerv végzi, amelyet erre kijelöltek. Ez az intézmény (minisztérium, hivatal, igazgatóság, felügyelőség stb.) természetesen egyes résztvékenységekkel (például kezeléssel) másokat is megbízhat.⁶ Tágabb értelmezésben fontos kihangsúlyoznunk, hogy a természetvédelem ügyének előrehaladása érdekében szükségszerű a társadalmi támogatás. *„Szükséges a védendő területek (természetvédelmi területek, tájvédelmi körzetek és nemzeti parkok)*

⁵ Bodnár László – Fodor István – Lehmann Antal: A természet- és környezetvédelem földrajzi vonatkozásai Magyarországon. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1999. [a továbbiakban: Bodnár – Fodor – Lehmann] 49.o.

⁶ Rakonczay: Természetvédelem. im. 66. o.

ökológiai jellegének, törvényszerűségeinek megismerése és figyelembevétele. Az intézkedések meghozatalához korszerű ökológiai ismeretekre és megfelelő ökológiai szemléletmódra van szükség a társadalom széles rétegeiben.”⁷

Más szerző szerint „a természeti értékek és a természeti területek a nemzeti vagyon sajátos részei, fenntartásuk, kezelésük, állapotuk javítása, a jelen és jövő nemzedékek számára való megőrzése, a természeti erőforrásokkal történő takarékos és ésszerű gazdálkodás biztosítása, a természeti örökség és a biológiai sokféleség oltalma, valamint az ember és természet közötti harmonikus kapcsolat kialakítása, mint az emberiség fennmaradásának alapvető feltétele, a természet hatékony védelmének létrehozását igényli. A hatékony természetvédelem biztosításának egyik feltétele a megfelelő szintű és mértékű szabályozás.”⁸

Az Akadémiai Kiadó Környezet- és természetvédelmi lexikonjának megfogalmazása alapján a természetvédelem „olyan céltudatos, szervezett, intézményesített emberi (társadalmi) tevékenység, amelynek célja a természet élő és élettelen értékeinek feltárása, tudományos alapokon nyugvó szakszerű fenntartása, kezelése, megőrzése.”⁹

„A természetvédelem körébe olyan területek tartoznak, melyek tudományos szempontból, különlegességüknél vagy szépségüknél fogva értékesek; illetve olyan vadon élő fajok, melyeket a kihalás veszélye fenyeget.”¹⁰

Az idézett leírásokból látható: a természetvédelem fogalmának meghatározásakor nem találunk teljesen azonos, egységes álláspontot, de az alapvetések megegyeznek minden szerző munkájában.

⁷ Bodnár – Fodor – Lehmann. im. 48.o.

⁸ Farkas Csamangó Erika: A természetvédelem és a nemzeti parkok jogi fejlődése. In: Collega 2002. évi 1. szám, 28. o.

⁹ Környezet- és természetvédelmi lexikon. II. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2007. 424. o.

¹⁰ Természettudományi Kislexikon. 2. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1989. 1086. oldal

1.2. A természetvédelem formái

Megkülönböztethetünk megőrző (hagyományos, passzív) és cselekvő (aktív) természetvédelmet.

Megőrző természetvédelemről akkor beszélhetünk, ha gondoskodunk a tárgyak, az élőlények, a területek védelméről és őrzéséről, felkutatjuk a természeti értékeket és annak jogi védelmét biztosítjuk, de ez a tevékenységünk a természetes folyamatokba nem kíván beavatkozni – még akkor sem, ha ez a természet önpusztításához, káros jelenségeihez vezet. Azonban megengedi a természetben szabadon lejátszódó jelenségek megfigyelését, gondoskodik a tudományos kutatások feltételeinek megteremtéséről, illetve végzi a hatósági feladatokat. Lényege, hogy magára kell hagynunk a természetet és ezzel együtt távol kell tartanunk a rá leselkedő legnagyobb veszélyt, önmagunkat. Magyarországon nincsenek érintetlen, az emberi beavatkozás lehetőségétől távol lévő természeti területek, így a természetvédelem e formája nem alkalmazható hazánkban.

A cselekvő természetvédelem alapmotívuma az emberi beavatkozás szükségessége: gondoskodunk a természeti értékek fenntartásáról, valamint a fennmaradásukat biztosító környezeti tényezők megőrzéséről, szükség szerinti helyreállításáról. Amit az ember évszázadokon át elrontott, azt helyre kell állítani, illetve ezek a területek már nem hagyhatók teljesen magukra, folyamatos beavatkozást, gondoskodást igényelnek. Rakonczay Zoltán megfogalmazása szerint: *„Magyarországon a cselekvő, aktív természetvédelem kényszerhelyzet, parancsoló szükségszerűség.”*¹¹

¹¹ Rakonczay: Természetvédelem. im. 68. o.

1.3. A természetvédelem szakaszai

A terjeszkedő (expanzív, extenzív) szakasz keretében területnövelő és egyéb, természeti értéket védelem alá helyező, de egyre kisebb fajlagos ellátást biztosító természetvédelmi tevékenységre kerül sor. Az eredmény csak a jogi védelem megteremtése. Ebben az időszakban történik a legfontosabb, védelemre érdemes természeti értékek számbavétele és védelem alá helyezése. Nyilvánvalóan ez a szakasz előbb-utóbb befejeződik. A világtörténelemben ez a periódus a XIX. század végén indult el, majd lassult, később a II. világháborút követően a védetté nyilvánítási eljárások száma nagymértékben nőtt. Egyes szakértői becslések szerint Földünk szárazföldjének kb. 10%-át kellene védelem alá helyezni – a jelenlegi védett területek jelenleg a Föld 5%-át teszik ki. Az extenzív szakaszt nem lehet azonosítani a passzív természetvédelemmel, annak ellenére, hogy a két fogalom voltaképpen hasonló. *„A passzív természetvédelem tudomásul veszi, hogy a természeti folyamatok maguktól történnek, az extenzív szakaszban viszont tudomásul kell vennünk, hogy a szükséges beavatkozásra még nincs elképzelés, elegendő szakember, pénz és egyéb eszköz.”*¹²

A természetvédelem fenntartó (intenzív) szakaszának tekintjük azt a védetté nyilvánítás utáni tevékenységet, amely az eredeti állapot visszaállítására és bemutatására irányul. Ez a szakasz az extenzív periódussal ellentétben soha nem ér véget. A védetté nyilvánított területek folyamatos őrzését, gondozását, rendben tartását, közkinccsé tételét foglalja magában. Az aktív természetvédelem tulajdonképpen az intenzív szakaszban bontakozik ki.¹³

E két szakasz egymástól időben nem választható el.

¹² Rakonczay: Természetvédelem. im. 70.o.

¹³ Rakonczay: Természetvédelem. im. 71. o.

1.4. A természetvédelem alapelvei

Az alapelvek a természet védelme érdekében kifejtett tevékenységek sarokpontjai. Elvonatkoztatva jelen témánktól: *„minden törvényi szabályozás egyik fontos eleme a szabályozás alapelveinek megfogalmazása. Ennek célja egyfelől deklaratív, a normaalkotás alappilléreinek megfogalmazása, másfelől viszont a jogértelmezés és a jogalkalmazás zsinórmértéke, segítője.”*¹⁴

Vannak olyan tézisek, amelyek szinte minden szerzőnél alapelvnek számítanak, mások csak esetlegesen fordulnak elő a szakirodalomban. Akad hely, ahol három-négy alapelvet említenek meg, Rakonczay huszonhétről ír. Domináns alapvetés az ún. múzeumi elv. Ennek lényege: a növény- és állatfajokat, azok egyedeit meg kell őrizni az utókor számára, mint ahogy a múzeumokban is megőrizzük a tárgyakat. Amikor a földtani és a földfelszíni természeti értékek védelméről beszélünk, a múzeumi elv érvényesül.¹⁵ Rakonczay szavaival: *„a természetvédelem kialakulásától a védett területek és egyéb természeti értékek elsősorban a szabad idő szép, kellemes, tiszta környezetben való eltöltését; a gyönyörködtetést, az oktatást, a nevelést, ismeretterjesztést és tudatformálást, majd a tudományos kutatások szabadtéri feltételeinek biztosítását szolgálták.”*¹⁶ A génkészlet-védelem elve szintén szerepel a legtöbb szakíró munkájában. A még feltáratlan tulajdonságok megőrzése a természetvédelem feladata. A tudománynak minden fajra szüksége van, ebből a nézőpontból nem különböztethetünk meg káros vagy hasznos élőlényt; előre nem lehet tudni, hogy egyes fajok milyen területen lehetnek hasznosíthatók a jövőben (elég csak rátekintenünk a XX. század gyógyszer tudományának fejlődésére). *„Meg kell őrizni a fajok gazdag génkészletét, amely biztosítja a változatosságot, a fajok alkalmazkodóképességét, növeli a túlélés esélyeit és új fajok kialakulásának lehetőségét.”*¹⁷ Véleményem szerint az indikátor-elv is egy

¹⁴ Természetvédelmi jog, Az Észak-alföldi Régióért Kht. 2008. [a továbbiakban: Természetvédelmi jog], 88. o.

¹⁵ Keszthelyi István: Természetvédelem, Budapesti Műszaki Egyetem – Mérnöki Továbbképző Intézet, Kézirat, Budapest, 1986. [a továbbiakban: Keszthelyi.] 10. o.

¹⁶ Rakonczay: Természetvédelem. im. 86. o.

¹⁷ Keszthelyi. im. 10. o.

nagyon lényeges sarokpont. A környezet állapotának legfontosabb mérőműszerei maguk a természetben megtalálható élőlények. Egyes növény- és állatfajok megléte vagy hiánya pontos információkat ad pl. a talaj vagy a levegő szennyezettségéről. Fontos feladat ezeknek az indikátoroknak a megőrzése.

Az 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről (továbbiakban: Tvt.) mondhatni, viszonylag kevés alapelvet rögzít. Ennek nyilvánvaló oka, hogy a vele szoros kapcsolatban álló, a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Kvt.) felsorolja az alelveket, így ezt a Tvt. nem akarja ismételni, a kölcsönhatások eredményeként automatikusan érvényesülnek ezúttal is. A környezet védelmének alapelvei a Kvt. szerint:

- a megelőzés, elővigyázatosság, helyreállítás elve,
- felelősség elve,
- együttműködés elve,
- tájékozódás, tájékoztatás, nyilvánosság elve.

A réseket betömve – a természetvédelem szempontjából a Kvt. „hiányosságait” pótolva – a Tvt. az alábbi elveket fogalmazza meg:

- a természeti értékek és területek védelmének a kötelezettsége,
- elvárható közreműködés a veszélyhelyzetek és károsodások megelőzésében, kárelhárításban, kárenyhítésben és helyreállításában,
- működőképesség fenntartásának elve,
- biológiai sokféleség fenntartásának elve,
- nemzetközi együttműködés elve,
- a természet védelméhez fűződő érdekek elismerésének elve.

A paradigmaváltást követően, miután természetvédelem alatt egyesült az általános és a kiemelt védelem, 1994-ben a Nemzeti Környezet- és Természetpolitikai Konceptió keretein belül megfogalmazást nyert néhány addig újnak számító alapelv, ami kihatással volt megalkotása során a Tvt.-re is. Az alábbi elveket fogalmazták meg:

- holisztikus elv (a természetvédelmet nem lehet kizárólag a védett értékekre és területekre redukálni, a természetet általánosan kell védelem alá

- helyezni és ezen belül kell kialakítani a megkülönböztetett védelmi formákat),
- folyamat elv (a természet állapotának megőrzése nem egy pillanatnyi állapot átmentése a jövő számára, hanem a természeti rendszerek működésének folyamatosságát kell biztosítani),
 - komplementer elv (környezet- és természetvédelem összehangoltságának, együttműködésének szükségessége a kívánatos),
 - elegendő méret elve (a természeti rendszerek zavartalan működéséhez elegendő méretű teret kell biztosítani a folyamatos működéshez, a populációméretnek garantálnak kell lennie a biológiai sokféleség fenntartása érdekében),
 - globális szemlélet elve (a helyi, regionális működésen túl kell lennie egy ezek felett álló stratégiának, amely szintén a megfogalmazott elvek alapján működik),
 - fenntartható természet és racionális tájhasználat elve (megfelelő arányok megtalálása az emberi szféra, a gazdálkodás és a védett természeti környezet között),
 - megelőzés és elővigyázatosság elve (a természetben végbemenő káros folyamatok nagy része visszafordíthatatlan, jóvátehetetlen következményekkel jár, ezért fontos szem előtt tartani, hogy ideális esetben minden természettel kapcsolatban álló tevékenységnek az elővigyázatosság elve alapján kell működnie - mind az előkészítési, mind a végrehajtási szakaszban),
 - használó fizet, károsító többet fizet elve (a természet nem egy soha ki nem fogyó bőségkosár, így aki megkárosítja, állapotát hátrányosan befolyásolja, veszélyezteti, azt kötelezni kell a helyreállításra, kártérítésre, adott esetben vele szemben büntetési eszközökkel kell élni).

1.5. A természetvédelem célja

A természetvédelem általánosan vett célja *„a tudományos és kulturális szempontból legjelentősebb természeti értékek természetes vagy ahhoz közel álló állapotban és természetes változási folyamatban való megőrzése, fenntartása és bemutatása révén azok közkinccsé tétele.”*¹⁸ Úgy is mondhatnánk, hogy a bioszféra állapotának, működőképességének, biológiai sokféleségének, ezzel szoros összefüggésben az élőhelyeknek és természeti tájnak a megőrzése, károsodásának megelőzése, elhárítása, enyhítése, eredeti állapotának helyreállítása. Általános cél *„egy védelmi minimum biztosítása a fenntarthatóság és a társadalmi igények kielégítése érdekében.”*¹⁹ A célrendszer alapja a környezetvédelem általános kereteitől kölcsönvett fenntartható használat, tehát *„a természeti értékek olyan módon és ütemben történő használata, ami nem haladja meg megújuló képességüket, nem vezet a természeti értékek és a biológiai sokféleség csökkenéséhez, ezzel fenntartva a jelen és jövő generációk életlehetőségeit.”*²⁰ Speciális célok alatt a tradicionális természetvédelmi célokat értjük, tehát a védetté nyilvánított értékek és területek védelmét.

1.6. A természetvédelem feladata

Ha röviden akarunk fogalmazni, a természetvédelem feladatait akként is leírhatjuk, hogy azok a célok megvalósításával azonosak. Hely hiányában csak érintőlegesen szólhatunk feladatokról: a természetvédelmi oltalmat igénylő természeti értékek körének megállapításáról; a védelemre érdemes természeti értékek számbavételéről, nyilvántartásáról, távlati programok elkészítéséről; a védetté nyilvánításról; a védett értékek folyamatos fenntartásáról, kezeléséről; a védett természeti értékeket veszélyeztető jelenségek és ezek okainak feltárásáról,

¹⁸ Rakonczay: Természetvédelem. im. 93. o.

¹⁹ Természetvédelmi jog. im. 83. o.

²⁰ Bándi Gyula: Környezetjog. Osiris Kiadó. Budapest, 2006. 384. o.

az esetleges károk, károsítások megelőzéséről, elhárításáról. A természetvédelem feladata a tudományos kutatások feltételeinek biztosítása, működőképes természetvédelmi jelzőrendszer (biomonitoring) működtetése, az oktatás és nevelés, a közművelődés, az üdülés, a gyógyítás, a rekreáció és a művészetek „támogatása”.²¹

1.7. A természetvédelem eszközei

A természetvédelem eredményes működéséhez elengedhetetlenül szükséges a társadalmi támogatás, az összehangolt munka, a szervezett keretek között végzett tevékenység és ezek eszközzrendszere. Ennek elemei a tudományosan megalapozott, korszerű, reális célokat kitűző jogi szabályozás, a határozott irányító és végrehajtó szervezet, a természet értékeit károsító cselekmények megfelelő szankcionálása, a biztos lábakon álló pénzügyi háttér, a hatékonyan működő nemzetközi kapcsolatok, a korszerű tájékoztatási- és térinformatikai rendszer kiépítése, a megfelelő képzettségű, tudományos háttérrel rendelkező szakemberek, illetve a támogató társadalom.

1.8. A természetvédelem tárgya

„A természetvédelem tárgyát képezik azok a földtani, víztani, növénytani, állattani, tájképi és kultúrtörténeti értékek, valamint az élőlények élő- és tenyésztőhelyei, amelyek megőrzése és fenntartása tudományos, kulturális, esztétikai vagy gazdasági szempontból, ritkaságuk és különlegességeik miatt értékesek, vagy amelyeket az átalakítás,

²¹ dr. Heltay István: Vadásziskola. Hubertus Vadkereskedelmi Kft. Harmadik javított kiadás. 136. o.

megsemmisülés vagy kipusztulás veszélye fenyeget."²² A védetté nyilvánítható értékek – a természetvédelmi szakirodalom alapján – az alábbi csoportokat alkotják: a) földtani, felszínalaktani és talajtani értékek, b) víztani értékek, c) növénytani értékek, d) állattani értékek, e) tájképi értékek, f) kultúrtörténeti értékek.

Természeti érték és terület kiemelt oltalma a védetté nyilvánítással jön létre.²³ Feltétlenül meg kell ezúttal említeni, hogy léteznek ex lege védett értékek és területek is. Ezek védelméről a Tvt. rendelkezik.²⁴ Az ex lege védelem azt a célt szolgálja, hogy a még fel nem tárt területek is országos jelentőségű védelem alá kerüljenek, továbbá – mivel a védelem a jogszabály erejénél fogva bekövetkezik – nincs szükség védetté nyilvánítást előkészítő eljárásra vagy más hatósági aktusra.

A védett természeti terület a védelem jelentősége és a védetté nyilvánításra jogosult szerint lehet országos jelentőségű védett természeti terület, illetve helyi jelentőségű természeti terület. A védelem kiterjedtségének szempontjából, hazai és nemzetközi jelentőségére is tekintettel lehet: nemzeti park, tájvédelmi körzet, természetvédelmi terület, természeti emlék (amennyiben a különleges védelmi kategóriákat is ide soroljuk, lehet még tudományos rezervátum, bioszféra rezervátum, erdőrezervátum és natúrpark is).

A védett élő szervezetek esetében az egyes védett és fokozottan védett fajok a Tvt. alapján az egész ország területén megilletik a védelmet. Értékük pénzbeli kifejezése (természetvédelmi értékük) biztosítja, hogy a fajok jelentőségük szerint összehasonlíthatók és a gazdasági rendszerbe beilleszthetők legyenek. A védelem kiterjed az adott faj minden egyedére és az egyed minden részére, bármely állapotára, fejlődési alakjára, a legtöbb esetben az élőhelyükre is. Tilos a védett állatfajok egyedének zavarása, károsítása, kínozása, elpusztítása, szaporodásának és más élettevékenységének veszélyeztetése, lakó-, élő-, táplálkozó-, költő-, pihenő- vagy búvóhelyeinek lerombolása, károsítása.²⁵ Azokban az esetekben, amikor ezek az élőlények csak az élőhelyükkel együtt óvhatók meg, védelem alá kerül a terület is

²² Rakonczay: Természetvédelem. im. 111. o.

²³ Tvt. 23. §. (1).

²⁴ Tvt. 23. §. (2).

²⁵ Tvt. 43. §. (1).

2.A természetvédelem jogi szabályozása

2.1. A természetvédelmi jogi szabályozás szükségessége

Jogi szabályozás nélkül nem beszélhetünk hatékony természetvédelelről. Természetesen társadalmi együttműködés nélkül a jogszabályok sem jelentenek tényleges védelmet, tulajdonképpen csak egy keretet, lehetőséget adnak a természet hathatósabb megóvására.

Miért volt szükség jogi szabályozásra? Rousseau szavaival élve: „A természet mindent a lehető legjobb módon rendezett el, mi ezt jobbá akartuk tenni és elrontottunk mindent.” Igazán egyértelműen a XIX. században – a természetvédelmi mozgalmak születésével egy időben – vált feltűnővé az emberiség számára a maga végezte pusztítás, ezt követte a felismerés, hogy ezen a helyzeten – jobb híján – csak a jogi szabályozás javíthat. Az intézményesült természetvédelem kialakításának egyszerre több mozgatórugója is volt: tudományos-kulturális, gazdasági, egészségügyi-szociális, esztétikai és erkölcsi tényezők.

A szabályozások jellegére több elmélet is született. Az egyik az antropocentrikus, avagy emberközpontú szabályozás. Ennek alapja a jelen kihívásaira való gyors válaszadás, a mindenkori jelen generációk érdekében meghozott döntés. A másik ideológia a jövő generációk érdekeit tartja szem előtt: az utánunk következő nemzedékeknek is biztosítanunk kell azokat a feltételeket, amiket a jelen nemzedékei is birtokolnak. A harmadik elmélet szerint a természetnek önmagában vett érdekei vannak, azok nem szűkíthetők le a jelen és a

jövő generáció életére. Célja olyan jogi környezet megteremtése, amelyben egyenrangú félként kezelik az ember és a természet érdekeit.

2.2. A természetvédelmi jogi szabályozás szerkezete

A természet általános és kiemelt védelmét biztosító jogszabályok behálózzák az egész magyar jogrendszert. Az Alkotmánytól (A Magyar Köztársaság Alkotmánya, 1949. évi XX. törvény) kezdődően a helyi önkormányzati rendeletekig szinte mindenhol találkozhatunk a természet védelmét szolgáló jogszabályokkal. E jogi szabályozás gyökere az Alkotmány 18. §-ából indul ki: „A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.” Közvetve idézhetjük az Alkotmány 70/D. §-ának (1)-(2)-ét is: „A Magyar Köztársaság területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez. Ezt a jogot a Magyar Köztársaság (...) az épített és természetes környezet védelmével valósítja meg.” Ez egy olyan szabály, amit a jogalkotók és a jogalkalmazók öntenek megfelelő keretek közé. Ezt erősíti az Alkotmánybíróság 28/1994. (V. 20.) AB határozata, amely megállapítja, hogy „az Alkotmány 18. §-ában megállapított, az egészséges környezethez való jog az államnak azt a kötelezettségét is magában foglalja, hogy az állam a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét nem csökkentheti, kivéve, ha az más alapjog vagy alkotmányos érték érvényesítéséhez elkerülhetetlen. A védelmi szint csökkentésének mértéke az elérni kívánt célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan.” Ezek alapján tehát a természetvédelmi szabályozásban nincs helye visszalépésnek, a meglévő szabályozást csak szigorúbb válthatja fel.

A jogi szabályozás rendszerét tekintve beszélhetünk elsődleges és másodlagos természetvédelmi jogszabályról. Másodlagos természetvédelmi jogszabály az a jogszabály, amely nem célirányosan a természetvédelmet kívánja szabályozni, de közvetetten mégis hatással van arra. Ide tartoznak azok, amelyek

valamely környezeti elemre vonatkoznak vagy valamely természeti erőforrás igénybevételét szabályozzák (pl. erdőtvény). Elsődleges természetvédelmi jogszabály a Tvt. és e törvény felhatalmazása alapján kiadott önálló és végrehajtási típusú rendelet. Ezek elsődleges célja a természet védelme. Elsődleges és másodlagos jogszabályok között egyre inkább elmosódni látszanak a határok.

3.A magyar természetvédelem jogi szabályozásának története

3.1. A természetvédelem előzményei

A modern értelemben vett természetvédelem alig több mint egy évszázados múltra tekint vissza, noha a természet egyes értékeinek védelmére találhatunk példát a történelemben kalandozva. A korai jogszabályokban azonban a szabályozás tárgya nem a természetvédelem, hanem az ember számára hasznos élőlények megóvása, vagy a természet javaihoz való hozzáférés (pl. erdő-, halászati- és vadászati törvényekkel való) biztosítása volt. A szabályozásnak ezt a formáját felfoghatjuk másodlagos szabályozásként, ahol az elsődleges szabályozási cél elérése mellett jelentek meg „melléktermékként” a természetvédelem „újabbkori” rendelkezéseinek csírái. ²⁶

²⁶ Dr. Csepregi István – Kiss József: A természetvédelem jogi szabályozásának története Magyarországon. Holocén Természetvédelmi Egyesület. 2000. [a továbbiakban: Csepregi – Kiss] 3. o.

3.1.1. *A honfoglalás kora*

A magyar honfoglalással párhuzamosan a Kárpát-medencében egy lassú átalakulási folyamat vette kezdetét; „*az addig természetesnek minősíthető természeti környezet fokozatosan mesterségessé, emberformáltává kezdett válni. Ez a folyamat az évszázadok során egyre jelentősebb lett, de iránya és tartalma időnként változott.*”²⁷ A IX. századig e terület növénytakarójára jobbra a természetes folyamatok, éghajlati tényezők gyakoroltak hatást. A népvándorlásokkal azonban a korábbi csaknem érintetlen természeti környezet egyre inkább mesterségessé kezdett válni. A korábban itt élő mintegy 300 ezres avar és szláv népesség természetátalakítási tevékenységét fokozta a kb. 400 ezer magyar honfoglaló, a velük érkező sokmillió állatállománnyal (ló, juh, szarvasmarha) együtt.²⁸ A korabeli magyarság életmódját kutatók beszámolóí alapján megállapíthatjuk, hogy a főként állattenyésztő, pásztorkodó nép a téli szálláshelyek környékén jelentős földművelési tevékenységet is végzett. A korábban e területet otthonul választó népek történetét kutatva szintén hasonló életmódra utaló jeleket találunk. Ez természetesen együtt járt az erdőirtásokkal, az őshonos növényzet ritkulásával. Mindezeknek egyenes következménye volt, hogy a Kárpát-medence korábbi érintetlensége a múlt homályába veszett.

3.1.2. *Az Árpád-házi királyok és a tatárjárás kora*

„*A természetes növénytakaró megóvásában legnagyobb jelentősége évszázadokig az erdők megfelelő kezelésének volt. Az Árpád-házi királyok idején az erdő- és vízóvók szervezetével igyekeztek az ekkor még jórészt királyi birtokot képező erdők (és vizek)*

²⁷ Oroszi Sándor: A természetvédelem története Magyarországon 1945-ig. Erdészettörténeti közlemények VII. Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztálya. Budapest, 1992. [a továbbiakban: Oroszi: A természetvédelem története...] 11. o.

²⁸ Csepregi – Kiss. im. 3. o.

megfelelő használatát biztosítani.”²⁹A korábban törzsi vagyonba nem került földek a királyi vagyont gyarapították. Ezek védelmét, kezelését, hasznosítását biztosítani kellett, így jöttek létre az említett intézmények, valamint az erdőispánságok.

A tatárjárás önmagában is nagy pusztítást végzett a természetben, az azt követő újjáépítés azonban minden korábbinál nagyobb mértékben alakította át a környezetet. Az ország gazdasági érdekei azt kívánták, hogy az elnéptelenedett térségeket betelepítsék, az erdős területek egy jelentős hányadát emberi művelés alá vonják. A gyarapodó népesség eltartásához szükségessé vált újabb és újabb területek megművelése. *„A soltészek, kenézek vezetésével megtelepülő irtásfaluk tevékenysége a természeti környezetet átalakította, azt fokozottabban az ember szolgálatába állította.”*³⁰ A soltészesség külön az erdőirtás céljából alapított intézményrendszer volt. Jobbára szász telepések alkották ezeket a szervezeteket, akik különféle adományok és kiváltságok fejében gyökerestől kiirtották az erdőt a mezőgazdasági munkát lehetővé téve. A kenézek, akik Dalmáciából és az Al-Duna vidékéről idetelepült pásztorok voltak, természetesen legelőszerezés céljából tizedelték az erdőt. *„Az Alföldön az emberi kultúra terjeszkedésének legelőszőr a löszhátak, a partosabb, földművelésre különösen alkalmas területek estek áldozatul. Növényviláguk, így erdőik is csak szigetszerűen maradtak fenn.”*³¹

A vadászati korlátozás szorosan összefügg a modern értelemben vett természetvédelmi tevékenységgel. Találunk példát szép számmal a korabeli vadászati tilalmakra, amelyek ha közvetve is, de az állatok védelmét szolgálták. Az állatösök tiszteletéből adódóan Árpád nemzetsége a turulra nem vadászott,³² *„mint ahogyan Hunor és Magor sem ejthette el a mondabeli szarvast.”*³³ Később ez a kultikus szemlélet változott a kereszténység felvételével, de az alapjai változatlanok maradtak. Elég felidézni Szent Hubertusz vagy Assisi Szent Ferenc életútját. Szent Ferenc azt a hitet erősítette az emberekben, hogy a keresztények magukhoz hasonlatos isteni teremtménynek ismerjék el a természet

²⁹ Oroszi: A természetvédelem története... im. 12. o.

³⁰ Oroszi: A természetvédelem története... im. 12. o.

³¹ Oroszi: A természetvédelem története... im. 12. o.

³² László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Magyar Élet Kiadó, Budapest, 1944. 245. o.

³³ Oroszi: A természetvédelem története... im. 13. o.

más megnyilvánulásait is. Ilyen értelemben állíthatjuk, hogy ő volt a természetvédelem első ideológusa.³⁴ Érdekes momentum Szent László király rendelete is, amelyben megtiltotta a vasárnapi vadászatot. Természetesen ez a tiltás vallási okból született, de közvetve segítette a vad védelmét is.³⁵ Szintén ezzel az indokkal rendelkezett a 1279. évi budai zsinat is arról, hogy „*ha valamely szerzetest kutyákkal, madarakkal (sólymokkal) vadászaton éretnek, bárkinek megengedtetik, hogy azokat tőle elvehesse*”.³⁶ A vadászat korlátozására hozhatjuk még példaként V. István király rendeletét, amelyben megtiltotta az elzászi hospeseknek a bölény vadászatát és azt magának tartotta fenn. Ezek a rendeletek nyilvánvalóan nem voltak elegendőek egyes fajok megmentésére, így a természetvédelem legnagyobb problémájával, a fajok helyi kihalásával már erre a korra visszatekintve is szembesülnünk kell. A tatárjárást követően kipusztult az őstulok, a jávorszarvast a XVIII. században tartották utoljára nyilván, a bölény utolsó példányát 1762-ben ejtették el.

A vadászat mellett - a kereszténység elterjedésével - népszerűvé vált a halászat is. A királyi birtokadományokkal az adott birtokokhoz tartozó halászati jog is kikerült a király kezéből. Könyves Kálmán király 1100-ban kelt dekrétumában a halászóhelyek visszavételéről rendelkezett.³⁷ „*A vizek királyi és földesúri magántulajdona a XVI. századra fokozatosan a parti ingatlanhoz kapcsolódott. Ezek a tények a gyakorlatban azt is jelentették, hogy a jobbágyokat a vizek használata fejében adóztatták.*”³⁸ A későbbi, XVIII. századbeli lecsapolások, folyószabályozások más dimenzióba helyezték a halászatot.

³⁴ Oroszi: Természetvédelem – évszázadokon át. 98. o.

³⁵ Zolnay László: Vadászatok a régi Magyarországon. Natura Kiadó. Budapest, 1971. 77. o.

³⁶ Fodor Tamás: Az ősidőktől 1880-ig. In: Ballagó-Beregszászi-Csőre-Fodor-Nagy: Vadászat Magyarországon. Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat. Budapest, 1980. 11. o.

³⁷ Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve, 15. Fejezet mindennemű adományok visszafoglalása, kivéve szent István adományát

Mivel a királyi udvar annál kevesebb erőt látszik venni, mennél inkább megfogyatkozik a szükségeseinkben, azért, nehogy a mi gazdagságunk felettébb való inségre forduljon, tetszett minden halászó vizeket a királyi székek adnunk vissza, kivéve melyeket szent István király adományozott vala oda; mert nem illik, hogy mi alább szállván, velünk szálljon alá az udvar méltósága, holott jobb magunknak a hozzánk jövőkkel együl tisztességben bővelkednünk.

³⁸ Csepregi – Kiss. im. 9. o.

3.1.3. A török kori dúlás

A honfoglalás kori és az azt követő erdőirtások okozta pusztítást fokozta a bányászat erdőkkel kapcsolatos igénye is. Nem véletlen, hogy a bányaerdők kezelését és fenntartását uralkodói rendeletek szabályozták.³⁹ Azonban még ez a tevékenység sem eredményezett olyan fokú természetátalakítást, mint a török kori dúlás. Korabeli törvények sora utal arra, miként kellett az erődítésekhez a faanyagot biztosítani. Ilyen volt az 1563. évi XII. tc., 1600. évi XVII. tc., 1601. évi XXII. tc., 1630. évi III. tc., 1649. évi LXXXVI. tc., 1655. évi XXVI. tc. A váraknak a háborúban való helytálláshoz különösen nagy mennyiségű faanyagra volt szükségük – nem beszélve az utakról és a hidakról.⁴⁰ Az erdőket egyéb célokra is irtották: a ma legfátlanabb megye területén, Szolnok megyében a XVI. század végén a törökök rendszeresen tűzifaadót is szedtek.⁴¹

Elnéptelenedő falvak, folyóvölgyek, átkelőhelyek lévén a török kori természetátalakulás nem korlátozódott kizárólag az erdőkre. Mindezek bizony egy másodlagos „természetes állapotot” jelentettek. A futóhomok előretörése, a korábban gondosan kezelt fokok, halászóhelyek tönkremenetele, a felhagyott szántók elgazosodása (esetenkénti beerdősülése) a XVII. század végére új természetátalakításhoz adtak kiindulási alapot.⁴² Az Alföld egyes vidékein, a Duna-Tisza közén megnőtt a talajvíz borította területek nagysága. A kihalt falvak, települések és azok környéke felett újra a természetes növényzet vette át az uralmat.

³⁹ Magyar Eszter: A feudalizmus kori erdőgazdálkodás az alsó-magyarországi bányavárosokban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

⁴⁰ Az 1600. évi XVII. tc. például ekként rendelkezik: „a véghelyek építményére fát és cserfát melyik vármegyétől lehet kívánni?”

Turócz, Liptó és Árva vármegyék, a véghelyi építményekre, az ő vágóerdeikből, a cserfák vágását megengedjék, a mire nézve a hatvanharmadik évi huszonkettedik törvénycikkelyt megújítják.

1. § Ugy mindazon által, hogy azoknak a fáknak és cserfáknak a vágását ne csak a közelebb levő, hanem a távolabbi erdőkre is kell érteni.”

⁴¹ Ágoston Gábor: A szolnoki szandzsák 1591-92. évi összeírása I. rész. In: Zounuk : Szolnok Megyei Levéltár évkönyve : 3. Szolnok Megyei Levéltár, 1988.

⁴² Oroszi: A természetvédelem története... im. 12. o.

A vadállományban is nagy károkat okozott a török kori romlás. A hadseregek ellátásához a szarvasmarhánál jóval olcsóbbnak és kézenfekvőbb megoldásnak tűnt a környék vadjainak elejtése.⁴³ Ugyanakkor erre a korra tehető a vad helyhez szoktatása, a vadaskertek létesítése. Az eredmények növelésében mindezeknek nagy szerepe volt. Ekkor jelent meg néhány idegen vadfaj is, amiket megtelepítettek. A dám és a fácán ebben a korban még csak vadaskertekben fordult elő.

A pusztítással szemben a vadászati tilalmakat is illik megemlítenünk. II. Ulászló király 1504. évi XVIII. törvénycikke kimondta a jobbágyi kötelezettségét elhanyagoló parasztok vadászattól való eltiltását.⁴⁴ Ugyanakkor a szakirodalomban vannak arra utaló jelek, hogy a parasztok ezután is vadásztak, mert továbbra is fennmaradt a vaddal való adózási forma.

Az erdőkkel kapcsolatos fontos szabályozás volt Zsigmond király 1426-ban kiadott rendelkezése, amely az erdők kíméletes használatára szólít fel. A főispán azon erdőrésznek, „amely fáit kivágattak, felszántását semmi szín alatt meg ne engedje, hogy ott újra erdő nőhessen fel.” Szintén hasonló szabályozásokat tartalmaz az 1565. évi Miksa király-féle erdőrendtartás.

3.1.4. Az újrakezdés időszaka

A török kiűzésével, az évszázados háborúk elmúltával egy új kor vette kezdetét a természetvédelem és a mezőgazdálkodás terén. A kibontakozó

⁴³ Kaán Károly: Naturschutz mit Hinsicht auf die Geschichte der ungarischen Forstwirtschaft. In: Zeitschrift für Weltforstwirtschaft 1939/1940. 141. o.

⁴⁴ 1504. évi XVIII. tc. a parasztoknak vadászni és madarászni tilos

1. § (...) mostantól fogva jövőre az ország jobbágyai és parasztjai közül senki se merjen bármi módon vagy bármi mesterséggel szarvasokra, őzekre, nyulakra és vadkanokra vadászni, valamint fácánokra és császárfajdokra, vagyis ugynevezett "császármadarára" madarászni:

2. § Hanem mindeniköknek föld-, rét és szőlőmivelést valamint egyéb kézműveket kell üznie és folytatnia, a melyekből mind magának, mind pedig földesurának jövedelmet és hasznot szerezhet, három forint büntetése alatt, melyet annak a jobbágynek a földesura, a ki vadászattal és madarászattal foglalkozik, vagy az, a kinek a területén az ilyen jobbágyot rajtakapják, elengedhetetlenül behajtsa.

újjáépítés, a gazdaság új alapokra helyezésével gyorsabb léptékben haladt a természet védelmének ügye is. Már ebben az időszakban született az 1669. évi nyírbaktai (II.) erdőrendtartás. *„Figyelmet érdemelnek egyes városok, vármegyék vadóvásra, vadkímélésre irányuló szabályrendeletei, amelyben megtiltják a hurkok, kaptányok, hálók, csövek, kaszák stb. felállítását. Ilyen tilalmat mond ki a Sáros megyei 1606. évi statútum, Modor város 1663. évi Waldordnungja, Kőszeg város 1649. évi statútuma.”*⁴⁵ Volt azonban egy 1775. évi körrendelet is, amelyben az „ártalmas állatok” pusztítását előírták: a verebek, varjuk, csókák, szarkák, hollók és „ezekhez hasonló állatok, nem különben a farkasok” pusztítását. A felsorolt állatok irtása a XVIII. század végén adófizetési kötelezettségként jelentkezett a történelemben.⁴⁶

Célszerű megemlítenünk III. Károly 1729. évi III. dekrétumát, amely a vadászatot és madarászatot szabályozza. Vadászattörténeti szempontból is fontos jogszabály ez, hiszen egészen eddig a vadászati jogot törvény nem szabályozta. Az 1729. évi XXII. tc. a korábbinál is jobban hangsúlyozza a vadászat nemesi előjog jellegét, mert kimondja: nemesember – kevés korlátozással – az országban mindenütt vadászhat, kivéve azokat a területeket amelyekeken az ingatlan tulajdonosa az idegen vadászatot megtiltja. Első ízben jelennek meg a törvényben is tilalmi idők (10. §), bár ezek csak az idegen ingatlanon vadászó nemesekre vonatkoznak.⁴⁷

A mezőgazdaság terén is nagy előrelépés történt e korszakban. Fejlődött az agrotechnika, változtak, bővültek a termesztett növények fajai is: megjelent többek között a rizs, a kukorica, a burgonya, a paprika. Újjáéledőben voltak a vadaskertek, a parkok. Pozitív természetátalakításként megjelentek az Alföld fásítására, a futóhomok megkötésére való törekvések. Ezeket a munkálatokat segítette Mária Terézia 1769-ben kiadott országos erdőrendtartása, illetve II. Lipót 1790/1791. évi LVII. törvénycíkje „az erdők pusztításának megakadályozásáról”. A kor embere számára nyilvánvalóvá vált, hogy az őt körülvevő természetes környezet pusztulásával neki sem lesz sokáig maradása.

⁴⁵ História. 2000. évi 1. szám. Csőre Pál: Vadászat a feudális kori Magyarországon.

⁴⁶ Oroszi: A természetvédelem története... im. 15. o.

⁴⁷ História. 2000. évi 1. szám. Csőre Pál: Vadászat a feudális kori Magyarországon.

3.2. *A természetvédelem kezdeti eredményei – A XIX. század, avagy a természetvédelmi mozgalmak születése, a tudományos forradalom kora*

A török kort követő megújulási időszak kikövetkeztethető, magától értetődő folytatása volt a XIX. század hajnalán a természetvédelmi mozgalmak felébredése. *„A természetvédelem eszméje a természettudományok fejlődésével és a reformkorban végbemenő gazdasági, társadalmi változásokkal egyidejűleg fejlődött ki.”*⁴⁸

Ebben az időszakban indult útjára a védendő értékek megismerése, megismertetése, leírása. Összegyűjtötték a különlegességeket, ritkaságokat. Boncolgatni kezdték a természetért való emberi felelősség határait, mértékét.

Az 1807. évi XX. tc. (amit később az 1844. évi X. tc. módosított és bővített) intézkedett „a futóhomok által okozatni szokott károk elhárításáról és az általa elöntött területek termővé tételének módjáról”, az 1807. évi XXI. tc. rendelkezett „az erdők fenntartásáról”. Utóbbi jogszabály annyiban újítást tartalmazott, hogy az erdők védelme érdekében korlátozta a tulajdonnal való szabad rendelkezést: a nem megfelelően kezelt erdőket törvényhatósági zár alá vette. Pozitív természetátalakítás vette kezdetét a futóhomok megkötésével, az alföldi fásítással. Az alföldi faültetések szükségessége a Magyarország jövőjével foglalkozó gondolkodókat, politikusokat is szólásra készítette. Széchenyi Istvánt idézzük: „Befásítom a nagy magyar szteppét, oázist teremtek a nagy Szaharában, ez lesz a világ legszebb nemzeti parkja, Európa veteményes kertje, ott lesz a Dunamedence

⁴⁸ Oroszi: A természetvédelem története... im. 18. o.

éléskamrája, és a kamra gazdái büszke, dolgos magyar parasztok lesznek.”⁴⁹ Többen – köztük Xantus János is, a magyar természetvédelem történetének egyik első hazai összefoglalója – úgy gondolták, hogy a természetfélelmen alapuló óvás előbb a különlegességekhez jut el, majd a nemzeti érzéshez. Így az lesz a becses és védelemre méltó, amihez kötődnek a nemzet mondái, legendái.⁵⁰

A XIX. század tudományos fejlődése új távlatokat nyitott az élővilág megismerése és védelme szempontjából. Ebben az esetben is a különlegességek és a szokásostól eltérő dolgok kerültek előtérbe. 1841-ben a Királyi Magyar Természettudományi Társulat oklevele a „honi ritkaságokat” tartalmazta.

Az első „természetvédelmi akció” is ebben a korszakban indult útjára. Elsőként Petényi Salamon János hívta fel a figyelmet a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1843. évi temesvári nagygyűlésén a hódok életkörülményeinek vizsgálatára, mondván: előfordulhat, hogy a hódok néhány éven belül kipusztulnak. A munkát az erdészekre kívánta bízni, hathatós kormányintézkedést kért. Petényi 1845-ben még tett egy kétségbeesett kísérletet a hódok érdekében, de segítség híján sikertelenül fejeződött be a hódok megmentéséért viselt harc. Valószínűleg az utolsó hódokat az 1850-es években ejtették el.

A XIX. század szakirodalmában szemezgetve érdemes említést tennünk Rómer Flóris, bencés szerzetes munkásságáról. Tanár, régész (a magyar régészet atyjaként tartják számon), múzeumalapító, a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt, 1839-ben szentelték pappá. A bakonybéli kolostor falai között eltöltött esztendőik alatt ismerkedett meg a botanikával, geológiával, néprajzzal. Győri tanári pályája idején kezdeményezte egy állat- és növényhatározó összeállítását, amit később tanítványaival, gyűjtőkkel és Ebenhöch Ferenc koroncói plébánossal (akinek növénygyűjteménye messze földön híres volt) karöltve meg is valósított. Később Pozsonyban is botanikai gyűjtést szervezett. Célja a természetrajzi gyűjtemény gyarapítása volt. 1857-ben a Győri Közlöny decemberi számában

⁴⁹ Oroszi: A természetvédelem története... im. 19. o.

⁵⁰ Xantus János: Erdély természeti kincseinek védelme. In: Erdélyi Kalendárium 1942-re. Kolozsvár. 1941.

hirdette meg tervszerű gyűjteményfejlesztési koncepcióját. Ugyanebben a lapban jelentek meg Szünidei levelek címmel levéltudósítás formájában a bakonybéli és tihanyi, 1859 nyarának szünidejében tett terepbejárásaiból összeállított jegyzetek, amit 1860-ban önálló kötetben is kiadott. E művet Bakony-monográfia címen ismerhetjük. Nevezetes könyvével okot szolgáltatott arra, hogy a Bakony első kutatójaként tartsuk őt számon.

A tudományok előretöréséből következően a gazdasági szempontok is megjelenőben voltak a természetvédelem berkein belül. Hasznos és haszontalan csoportokra osztották az élővilágot. Hasznosnak bizonyultak azok a madárfajok, amelyek elpusztították az erdők kártékony rovarjait. Ezeket nem csak védték, de költőhelyeik zavartalanná tételével, etetőedények kihelyezésével a populáció növelése volt a cél. A Magyar Erdészegylet 1861. évi selmeci közgyűlésén a hasznos madarak védelme érdekében helytartótanácsi rendeletet szorgalmaztak. Felhívták a figyelmet az oktatás fontosságára, sőt ezt az elvet a templomi szószékről is hirdetni kellett.⁵¹

Lázár János 1868-ban, az Erdészeti Lapokban íródott cikke alapján következtethetünk arra, hogy a jegenyefenyők számának csökkenése ügyében előtérbe helyezték a természeti törvények elsődlegességét és az emberi felelősségvállalást.

A kor felelős természetvédői, a tudomány képviselői egyre inkább figyelni kezdtek az erdeink anyagi hasznain kívül annak környezetre való hatására is. Felmerült már a XIX. század derekán a csapadékképződésre és a vízháztartásra gyakorolt hatásuk. Lázár Jakab, Szlavónia tölgyeseiről írt munkájában hívta fel a figyelmet 1870-ben arra a jelenségre, hogy abban az időben, amikor letermelték a Száva-ártér tölgyeseit, komolyan fontolóra vették az erdőcsökkenés klímára gyakorolt hatásait.⁵²

Uralkodóvá vált az a nézet, hogy hazánk természeti értékeinek védelme nemzetközi összefogás nélkül nehezen valósítható meg. Az ipari fejlettség magasabb fokát elért országokban számos helyen elindultak a természetvédelmi

⁵¹ Oroszi: A természetvédelem története... im. 22. o.

⁵² Lázár Jakab: A salvoniai határőrvidék csodaszép tölgyesei. Erdészeti Lapok. 1870. 408. o.

mozgalmak. Ekkor nálunk még akadtak háborítatlan területek, bőséges volt a madárvilág is. Ahhoz, hogy ezeket megvédhessük, nemzetközi kapcsolatokra volt szükség. *„A nemzetközi kapcsolatok legelső nyomára 1865-ben akadunk, amikor a Krakkói Tudós Társulat Phisiographiai Bizottsága, illetve a bécsi növény- és állatkert egyik munkatársa a tátrai mormoták és zergék védelméért emelt szót.”*⁵³ Kriesch János a Természettudományi Társulat 1866. évi ülésén kifejtette, *„hogy a Tátra eme legszebb dísze végképp ki ne pusztuljon, a marmottákat és zergéket különösen oltalom alá kell helyezni.”*⁵⁴

Leginkább a madarak védelme érdekében volt fontos az együttműködés, hiszen területünkön, a Kárpát-medencében fontos fészkelőhelyek és madárátvonulási utak találhatóak, a madarak vonulásuk alatt több országot is érintenek.

A kiegyezést követő iparosítás és tőkés fejlődés eredményeként nagy változások történtek a természetes környezetben. *„Az eredeti élőhelyek változása szempontjából óriási jelentőségük volt a lecsapolásoknak és a vízrendezéseknek. A mezőgazdasági termelés kiszélesítését ugyanis akadályozta az ország 12%-ának, azaz mintegy 3,8 millió hektárnak az állandó, illetve időszakos vízborítottsága.”*⁵⁵ A termelést és ebből következően a termőterületet növelni kellett, mert szaporodott az ország népessége. A technikai színvonal nem engedte meg a termelés javítását, a termőterület kiszélesítése tűnt az egyedüli lehetséges megoldásnak. A vízrendezések kapcsán itt kell megemlítenünk Széchenyi István törekvéseit is, aki a Balaton üdülőövezetté nyilvánítását szorgalmazta már a reformkorban is. A tavunkkal kapcsolatban voltak olyan szélsőséges vélemények is, hogy le kellene eresztetni és így is termőföldre juthatnánk. A későbbi generációk szerencséjére az akkori technika nem tette ezt lehetővé, és a társadalmi összefogás is hiányzott. A folyószabályozások és lecsapolások következtében jelentősen átalakult az Alföld természetes képe. A Tisza szabályozásával csökkent a vízjárta terület, fogyott a halállomány, egyes becslések szerint a Tiszában élő haltömeg századára esett

⁵³ Oroszi: A természetvédelem története... im. 24. o.

⁵⁴ Kriesch János: A pusztulófélben lévő állatfajok Kárpátiánkban. Erdészeti Lapok. 1867. 98-101. o.

⁵⁵ Csepregi – Kiss. im. 11. o.

vissza.⁵⁶ Ezek a munkálatok természetesen nem csak a halakat, hanem a vízhez csak közvetve kötődő élővilágot is hátrányosan érintették.

Az 1872. évi VI. tc. „a vadászatról” a vadászati jogot a földtulajdonhoz kötötte.⁵⁷ Ennél is fontosabb azonban a tc. III. fejezete, amely a tilalmi időkről rendelkezik. Kimondja: „az általános vadászat-tilalom tart február 1-től augusztus 15-ig.”⁵⁸

Hosszú előkészítés előzte meg a század legnagyobb jelentőségű természetvédelmi jogszabályát, az 1879. évi XXXI. törvénycikket, az Erdőtörvényt. Megalkotása során figyelembe vették a magántulajdonosi és az általános gazdasági érdekeket. Rendelkezései a termőföld védelmét biztosították, a véderdők a mélyebben fekvő területek megóvását szolgálták. Ugyanakkor a szélsőséges termőhelyeken álló, értékes fajú, genetikai tulajdonságú állományok fenntartását is biztosították. A növényzet megóvásával pedig lehetőséget adtak az ott élő állatvilág biotópjának háborítatlan megőrzéséhez.⁵⁹ *„A törvénnyel Magyarországon csaknem félmillió kasztrális holdon (kb. 300 ezer ha) biztosították a természetes növénytakaró védelmét. Mégpedig úgy, hogy ezen erdőkre az üzemtervezési kötelezettséget is előírták, amelyek alapján az állami felügyelet és az esetenkénti állami beavatkozás lehetséges volt.”*⁶⁰

A nevezetes fák, facsoportok védelme 1879-ben merült fel lehetőségként. A reformkorban is voltak ilyen irányú próbálkozások, de a figyelem hatásos felhívása erre az évre tehető: Illés Nándor az Erdészeti Lapokban írt cikke keltette fel a szaktársak érdeklődését. A földtani értékek védelme is ebben az évben került a figyelem középpontjába először. Szontágh Tamás a somoskő bazaltkúpok védelme érdekében intézett felhívást a nagyközönséghez a természetvizsgálók budapesti közgyűlésén. A Magyarhoni Földtani Társulat elnöke, Szabó József javaslatai között megtaláljuk a Yellowstone Nemzeti Parkra vonatkozó példáját is,

⁵⁶ Csepregi – Kiss. im. 12. o.

⁵⁷ 1872. évi VI. tc. 1. § A vadászati jog a földtulajdonjognak elválaszthatatlan tartozéka.

⁵⁸ 1872. évi VI. tc. 10. §

⁵⁹ Oroszi: A természetvédelem története... im. 29. o.

⁶⁰ Csepregi – Kiss. im. 12. o.

ami feltehetően az első nemzeti parkra történő hivatkozás volt a magyar szakirodalomban.

Átlépve a '80-as évekbe, megjelent az új vadászati törvény. Az 1883. évi XX. tc. „a vadásatról” elősegítette a madarak és más gerinces állatok (például zergék) védelmét. Alapvetően a vadászott állatfajok szaporodását kívánta előmozdítani.⁶¹ Hátrányos rendelkezése volt, hogy a ragadozó madarakat az irtandó fajok közé sorolta. Ennek ellensúlyozásaként azonban meg kell említenünk, hogy az énekes madarakra kimondták az általános és mindenkori tilalmat, költési időben ez vonatkozott az összes többi fajra is.

Az 1888. évi XIX. tc. a halászat szabályozásáról rendelkezett. Kimondta az ívóhelyek fokozott védelmét, halászati tilalmi időket határoztak meg (nyílt vizekre bevezette az április 1. és június 15. közötti tilalmat), megállapították a kifogható legkisebb méretet is. Mindezekkel a természetes vizekben élő halak védelmét és szaporodását próbálták elősegíteni, de ezzel a jogszabállyal akaratlanul is támogatták a természet védelmének ügyét.

Még mielőtt levonult volna a XIX. század a történelem színpadáról, a természetvédelem históriájában új színfoltként jelentkezett az igény, hogy az erdők üdülési, védelmi szerepét erősítsék. Az Országos Erdészeti Egyesület 1890. évi Tátrában tartott közgyűlése nem titkoltan a Tatra állami birtokbavételéért szállt síkra. Az erdők közjóléti, adott esetben közegészségügyi, esztétikai szerepét hangsúlyozták az akkori szakirodalomban.

A közeledő millennium alkalmából, majd az Erzsébet királyné emlékére ültetett emlékfákat ingyen biztosították azoknak, akik szerettek volna ekként megemlékezni az államalapításról és a királynéről. Ez a mozgalom sok ezer emberbe beletáplálta a természet szeretetét, nem egy településen parkok létesültek és ezek az úgynevezett „Erzsébet-ligetek” váltak a község, város első közparkjává. Az összeírások következtében találták meg azokat az összefüggéseket, amelyek innentől kezdve lehetőséget adtak a természeti objektumok és a mesterséges, ember alkotta építmények egybekapcsolására. Ennek folyamányaként adta ki

⁶¹ Illés Nándor: A vadászat kezelése és gyakorlása. 1-2. könyv. In: Vadászati ismeretek kézikönyve I-III. Budapest, 1892-1895. 1. könyv. 31. o.

Darányi Ignác, akkori földművelésügyi miniszter az államerdészeti szerveknek szóló 21.527/1900. FM. számú leiratát, amelyben ezeknek a ligeteknek a megőrzésére, gondozására szólít fel. Ez volt az első természetvédelmi célú rendelet hazánkban. A nevezetes fákkal kapcsolatos összeírás még ma is sok helyütt forrásként hasznosítható, helytálló gyűjtemény.

3.3. *A XX. század, avagy a természetvédelem kibontakozásának kora*

3.3.1. *A XX. század hajnala - Az I. világháborúig*

A XIX. század természetvédelemért aggódó szakembereinek vetése beérett. Az egész országban bekövetkezett gazdasági, társadalmi változások kihatással voltak a természetvédelemre is: a korábbinál is jobban kihangsúlyozódtak az ország sokszínű adottságai. A művészetek is sugározták a természet adta élményeket, lassan kialakulni látszott egyfajta társadalmi igény a természetben eltöltött idő lehetőségére. Stabil bázis bontakozott ki a hazai természetvédelmi mozgalom számára.

Az általános természetvédelem eszmei megalapozásában elvülhetetlen érdemei vannak Sajó Károlynak. „A magyarországi köztudatba általa került be a „természetnek fenntartott emlékhelyek” gondolata. Írásaiban legelőször ő is a kihaló állat- és növényfajokat vette sorra, és így jutott el a feladatok összefoglalásához.”⁶² Az általa

⁶² Oroszi: A természetvédelem története... im. 47. o.

felvázolt cselekvési terv alapján, azokon az élőhelyeken, ahol speciális állatfajok élnek, menedékhelyet kellene biztosítani, ott tiltott lenne zavarásuk. Sajó legfontosabb munkáit 1905-ben foglalta össze. *„Alapgondolata az volt, hogy a fajokat – akár állatokról, akár növényekről van szó – eredeti környezetükben kellene megőrizni.”*⁶³ Cselekvési tervét 20 pontba gyűjtve ismerhette meg a nagy nyilvánosság, ami a természetvédelem alapjául szolgált hosszú időszakon keresztül. Néhány lényeges pontját érdemes kiemelni. Sajó úgy vélekedett, hogy a természet védelmének ügyét törvényhozási úton szükséges rendezni. Másik érdekes gondolata szerint a földművelésügyi tárca éves költségvetéséből „védkerületeket” kellene vásárolni. Továbbá öröklet fogadott volna már abban az időben a természet értékeinek védelme érdekében. Mindezek megvalósítása céljából fontosnak tartotta a megfelelő felvilágosítást, a társadalom tájékoztatását és a magánkezdeményezések szükségességét. Ezt megcélözva vezették be 1906-ban a Madarak és Fák Napját. Sajó Károly írásos munkáit a Királyi Magyar Természettudományi Társulat állattani és növénytani szakosztálya is támogatta. A természetvédelem ügyéért az Országos Erdészeti Egyesület is – Kaán Károly közreműködésével – minden lehetséges eszközt bevetett.

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter 1906-ban bízta meg Kaán Károlyt a „védelemre érdemes dolgok” összeírásával. *„Kaán Károly a természeti emlékeket két nagyobb csoportban tárgyalta. A „történeti vonatkozású természeti emlékek” közé sorolta: a regékkel, mondákkal kapcsolatos helyeket; a történelmi helyek „természeti díszzeit”; és a történelmi események emlékére ültetett fákat, erdőket. A másik csoportban tárgyalta a „természetrajzi, gazdaságtudományi, esztétikai vagy egyéb jelentőségük miatt becses”-et. Ide sorolta: az őserdőket, a ritka méretű fákat, - erdőállományokat; értékes elegyerdőket és ritka fánemeket, a ritka növény- és állatfajokat, az értékes tőzetalakulatokat és őstőzeglápokat; esztétikailag vagy más szempontból értékes sziklákat, vízeséseket, tavakat stb.; végül a különleges természeti képződményeket.”*⁶⁴ Kaán Károly azon túlmenően, hogy összeírta a védelemre érdemes értékeket, összefoglalta az általa fontosnak vélt hazai teendőket is.

⁶³ Oroszi: A természetvédelem története... im. 48. o.

⁶⁴ Oroszi: A természetvédelem története... im. 49. o.

A századfordulót követően voltak olyan törekvések, amelyek a természeti értékek védelmét az építészeti emlékek védelmével kapcsolták volna össze. Ekkor került először szóba Lasz Samu révén a nemzeti parkok létesítésének eszméje. Ő - többek között - az Alduna vidékén, Székelyföldön alapított volna nemzeti parkot.

Mindeközben a természet iránti szeretet társadalmi szinten is egyre nagyobb méreteket öltött. Az 1881-ben létrejött Magyar Turista Egyesület a természet szeretetét a lehető legtöbb fórumon népszerűsítette. A turisztika fejlesztésén különösen az 1913. évi XIII. tc. segített. Állami feladattá váltak a turisztikai és testnevelési ügyek, ráadásul pénzügyi forrásként létrehozták a Turista Alapot.

Ugyanebben az évben (1913) Bernben természetvédelmi értekezletet hívtak össze. Egyezményt kötöttek a résztvevő országok a természet védelmének közös nevezőre hozásáról. A problémák és azok megoldásainak összehasonlítása, megtárgyalása, közös elvek lefektetése mindegyik országnak épülésére szolgált.

3.3.2. Az I. világháború és a trianoni békeszerződés

A századfordulótól az I. világháborúig jelentős előrehaladás történt. Az államerdészeti területeken elkülönítették a védelemre érdemes területeket. Erősödött az a nézet, hogy a természetvédelmet csak törvényi úton lehet szabályozni. Szerencsés felismerés volt, hogy a természet értékeinek megóvását leghatékonyabban kormányzati úton lehet megvalósítani.

1914-ben a természetvédelmi törvénytervezet kidolgozása céljából megyénként szerettek volna bizottságokat létrehozni. Lehetőségként felmerült, hogy kineveznek egy kormánybiztost, aki a természetvédelem országos és állandó felelőse, képviselője lenne. A tanácskozás 1914. szeptember 14-ére esett volna, de az akkor kirobbanó világháború ezt a tanácskozást „elnapolta”.

A háború és a társadalmi problémák következtében a korábbi szakembergárda megfogyatkozott. Herman Ottó elhunyt, Kaán Károlyt pedig más, magasabb posztra helyezték.⁶⁵ A világháború évei alatt főleg Schenk Jakab tudott csak kizárólagosan a természetvédelem ügyével foglalkozni. Tevékenysége egyik legfontosabb eleme az értékes fészkelőhelyek védelme és az összeírások elkészítése volt. A háború ideje alatt is szükséges vadászati tilalom betartatása ügyében többen is felterjesztéssel fordultak a földművelésügyi miniszterhez. „A pozsonyi tiszti orvos a frontkatonák között állat- és természetvédelmi propagandát szorgalmazott, „hiszen azok (ti. frontkatonák) természetközeli életet élnek.”⁶⁶ A vadászati tilalom betartásával nem csak a fronton, hanem a hátorszáiban is problémák voltak. A háború évei alatt „a természetvédelem továbbfejlesztésének, megvalósításának kérdése újra visszakerült az egyesületekhez és a magánkezdeményezőkhöz.”⁶⁷

A világháborút és a trianoni békeszerződést követően Magyarország területe 32,7%-ára csökkent. Az erdőterületek csökkenésének aránya ennél is rosszabbul alakult, hiszen a korábbi erdőkerületek 15,9%-a maradt a csonkaország határain belül. A már természetvédelemre javasolt területek határokon kívül rekedése okán szenvedtük el a legnagyobb veszteséget. A békeszerződéssel, a természeti emlékként összeírt területek elszakításával az összeírások elveszítették érvényüket.

⁶⁵ Beosztásánál fogva előbb természetvédelmi kérdésekkel foglalkozott, de közben az ország gazdaságpolitikáját, közigazgatási kérdéseit is tanulmányozta. 1909-ben erdőtanácsossá, 1912-ben pedig főerdőtanácsossá nevezték ki. Hivatali beosztásának csúcsán akkor állt, amikor a magyar erdészet a legnagyobb nehézségekkel volt kénytelen szembenézni. 1916-tól ugyanis -- miniszteri tanácsosként -- a kincstári erdők ügyosztályát vezette, majd 1918-ban a Károlyi-kormány az erdészeti ügyek országos vezetőjévé tette, s ebben a minőségében a tanácskormány is megerősítette. 1919 végén már helyettes államtitkár -- államtitkári hatáskörrel --, és egyben az erdő- és faügyek kormánybiztosa.

⁶⁶ Oroszi: A természetvédelem története... im. 84. o.

⁶⁷ Csepregi – Kiss. im. 14. o.

3.3.3. *A két világháború közötti időszak és a II. világháború kora - A törvényen alapuló természetvédelem kezdetei*

A háború okozta veszteségekből felocsúdva a '20-as években újtáira indult a természet védelmének újjászervezése. A Balaton Társaság és a Természettudományi Társulat „1920-ban felterjesztéssel fordult a kultuszminiszterhez a tihanyi gejzirkúpok és egyes állattani értékek védelmének ügyében.”⁶⁸ 1921-ben erre a célra kormánybiztost neveztek ki, de a Balaton ügye továbbra is megoldatlan maradt. Földváry Miksa jelentetett meg írást a Balaton-környék, különösen a badacsonyi bazalt védelme érdekében. A figyelemből jutott a Kis-Balatonnak is, hiszen a „Kis-Balaton lett a hazai „gyakorlati természetvédelem próbaköve.”⁶⁹ Schenk Jakab a hatósági védelem ügyében tett felhívásai 1922-ben valósultak meg, ugyanis a Hollandiából érkező anyagi segítségnek köszönhetően ettől az évtől állandó kócsagőrt alkalmaztak. Innentől számítják a szakirodalomban a hazai gyakorlati természetvédelem kezdetét.

A természetvédelmi törvény még váratott magára, de a természeti értékeink megóvásának ügye annyival előbbre jutott, hogy az erdészeti igazgatásról szóló 1923. évi XVIII. tc. 4. §-a kimondta: „a magyar királyi erdőigazgatás vezeti (...) a természeti emlékek igazgatási és gazdasági ügyeinek intézését.”

1923-ban tartottak Párizsban egy nemzetközi természetvédelmi kongresszust. Ettől kezdődően a korábbi német, osztrák és svájci alapokon nyugvó természetvédelmet francia befolyás alá helyezték. Hazánkban is érezhető volt a változás szele, nem lehetett tovább halogatni az ügyben - a világháború miatt - megszakadt tanácskozások lefolytatását, az első természetvédelmi törvényünk kiadását. A földművelésügyi miniszter 1924-ben összehívta a tanácskozást, ahol

⁶⁸ Gombocz Endre: A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története 1841-1941. Királyi Magyar Természettudományi Társulat. Budapest, 1941. 374. o.

⁶⁹ Csupor Tibor: Kis-Balaton. Gondolat Könyvkiadó. Budapest, 1983. 106. o.

határozatba foglalták a természetvédelmi törvény szükségességét. Azonban ennek végrehajtása is elakadt.

A kezdeményezés feladata ezúttal is Kaán Károlyt találta meg, akit a Magyar Tudományos Akadémia pályázata alapján bízták meg 1926-ban a természetvédelem kérdéseivel átfogóan foglalkozó könyv megírásával. Kaán Károly Természetvédelem és a természeti emlékek című munkája kitűnő alapot szolgáltatott a néhány évvel később, 1935-ben elkészült erdőtörvényhez. A mű jelentőségét remekül érzékelteti és foglalja össze a kiadó néhány soros ismertetése⁷⁰, és amint a leírásból is látjuk, nem titkoltan azzal a céllal készült, hogy Kaán Károly magas szintű ismereteit és tapasztalatait felhasználva készítsék el a természet védelméről is szóló törvénytervezetet. Könyvének nagy szerepe volt a széles körű társadalmi megmozdulás kibontakozásában is. A szerző ekként ír előszavában: *„könyvemnek az a célja, hogy a művelt magyar társadalom egészét szolgálja. Tekintsék ezt a munkát úttörőnek, még rögös utakon járónak... társuljanak lelkesedéssel a nemes cél szolgálatába! Egyesült erővel olyan eredményeket érhetünk el, amelyek birtokában később egy fejlettebb munka megírása már nem fog annyi nehézségbe ütközni, mint amennyi ennek a könyvnek a megírásánál jelentkezett.”* A könyv három fő része a természetvédelem, a természeti emlékek, illetve a természet védelmére és a természeti emlékek fenntartására irányuló tevékenység köré csoportosul.

1929-ben és 1933-ban új vadászati tilalmi rendeletek születtek, új tilalmi időket állapítottak meg. Ezek a természetvédelmi szempontokat minden korábbinál jobban figyelembe vették.

⁷⁰ „A tanulmány a természeti emlékek fogalmának, különböző fajainak és sokoldalú jelentőségének megismertetése mellett főleg annak vázlatos megállapítása, hogy hazánk milyen természeti emlékei várnak gondos őrizetre és törvényes védelemre.

Korunk fejlődése váratlanul éles ellentétet teremtett a kulturális kérdések és a természet háztartásának érdekei között.

Hazánkban a természeti emlékek védelmének ki kell terjednie:

1. a történeti vonatkozású természeti emlékekre;
2. azokra a természeti emlékekre, melyek természetrajzi, gazdaságtudományi, esztétikai vagy egyéb jelentőségük miatt becsesek, s így fenntartásuk nemzeti érdekből indokolt.

A természeti emlékek fenntartásának adminisztrálására kész szervezet adódik az erdőgazdasági ág szolgálatában. A védelemre akkor lehet javaslatot tenni, ha azok egységes elvek szerint összeírva és osztályozva lesznek. A szerző a törvényalkotás tervezetéhez – felhasználva a külföldi tapasztalatokat – összefoglalja a figyelembe veendőket.

(Kaán Károly: A természetvédelem és a természeti emlékek. Révai Kiadó. Budapest. 1931.)

Az Országos Erdészeti Egyesület 1929. évi közgyűlésén felvetődött az erdőtvény kérdése. Horváth Sándor 1916-ban megírt munkájából kiindulva készítették el a törvényjavaslatot. Külön címet szenteltek benne a természeti emlékek fenntartására. *„Ez a törvény felhatalmazza a földművelésügyi minisztert, hogy a természeti emlékeket a törvény alapján felállítandó Országos Természetvédelmi Tanács közreműködésével összeírassa, területeket a természetben kijelölésre és állandó fenntartásukra és épségben tartásukra a szükséges rendelkezéseket megtehesse.”*⁷¹ A Balaton környéki bazalt- és gejzirkúpokat, a Kis-Balatont, a bátorligeti és mezőfényi ősnövény- és őszállatvilágot már ez a törvény természeti emlékeknek nyilvánítja. A turisták kívánságai viszont kimaradtak a törvénytervezetből, pedig ők is ettől várták volna az erdőben lévő nevezetességek szabad látogatásának lehetővé tételét. A magánkézben lévő birtokok tulajdonosai ugyanis rendszerint zokon vették a birtokuk turisztikai okból történő háborítását. Néhány helyen ugyan kialakult az „átvonulási engedély” kiadásának szokása, vagy a „sétajegy” rendszere, de ez nem jelentett rugalmas megoldást. A birtokosok a magántulajdon tiszteletben tartását követelték.

A világgazdasági válság enyhülését követően 1933-ban Nagyszalánczy (Fröhlich) Brunó új törvénytervezetet készített. Ez a természetvédelemmel az ezt megelőző tervezetnél részletesebben foglalkozott. A természetvédelmi terület mellett megfogalmazódik benne a tájvédelmi körzet kérdésköre.

Az Országos Erdészeti Egyesület igazgatói választmányának ülésén hangzott el az igény - 1933 novemberében -, hogy a törvény címe is tükrözze a természetvédelmi rendelkezéseket. Felterjesztették az elkészült törvénytervezetet Kállay Miklós miniszterhez. Kállay Miklós azonban csak majdnem egy év múlva, 1934 októberében terjesztette be a képviselőház illetékes bizottságához. A tervezet november 20-án került a képviselőház elé. A vita jórészt a természetvédelem és az erdőzet kérdéseinek törvényben elfoglalt helyéről és arányáról, a magánbirtokosok megnyugtatójáról és a turisztikával kapcsolatos kérdésköréről folyt (voltak, akik a vadállomány nyugalmaát féltették). A képviselőház 1934.

⁷¹ Oroszi: A természetvédelem története... im. 111. o.

november 30-án végül elfogadta a törvényjavaslatot, és az a felsőház elé került. 1935. február 14-15-én a felsőházi vita keretében üdvözölték a természetvédelmi rendelkezéseket. A felsőház elnöke, Széchenyi Bertalan február 15-én bejelentette: *„Kimondom a határozatot, hogy a Felsőház a törvényjavaslatot a Képviselőház szövegezése szerinti szerkezetben változatlanul elfogadta.”* Így jött létre „az erdőkről és a természetvédelemről” szóló törvény. A siker mámorából feleszmélve természetesen mindenki tudta, hogy végrehajtása csak társadalmi összefogással és egyetértéssel valósítható meg. Végrehajtási rendeletét csak 1938-ban adták ki a 35000/1938. FM szám alatt, így a gyakorlati megvalósulása közel három évet váratott magára. A végrehajtási rendeletben rajzolták meg az Országos Természetvédelmi Tanács hatásköreit, amire feltétlenül szükség volt, hiszen ezt a szervezetet bízták meg a törvény végrehajtásával. Az OTT létrehozásával megalakult a hazai természetvédelem első hivatalos szerve. A tanács elnöke Kaán Károly, nyugalmazott államtitkár lett.

„Az első hatóságilag (földművelésügyi miniszteri rendelettel) védett természeti értékek Debrecen, Szeged, Pécs határában voltak. Debrecenben a Nagyerdőből, illetve a Guthi-erdőből jelöltek ki természetvédelmi területeket. Szegeden a Fehértó 201 hektáros részét helyezték védelem alá. Pécsen az Istenkútjára mondták ki a védettséget.”⁷²

A háborúig tartó időszak a tervezgetéssel, a leendő védett értékek felmérésével, a lehetőségek számbavételével telt. Azonban ez nem tarthatott sokáig: 1939 őszén kitört a II. világháború. *„Az 1935 óta meglévő természetvédelmi törvény alapján 1938-1939-ben induló intézményes természetvédelem Magyarországon egy különleges, háborús helyzetben próbált kibontakozni. A számszerű védetté nyilvánítások mellett a legnagyobb eredmény az, hogy végre hazánkban is megindulhatott a tényleges természetvédelmi munka, amihez a megfelelő szervezet is kiépült.”⁷³* Földváry Miksa így foglalta össze a honi szakemberek törekvéseit: „a jelenlegi rendkívüli állapotokra figyelemmel, a jobb jövőbe vetett hittel és bizalommal az elénk tornyosuló akadályok ellenére mégis tovább munkálkodunk és amellet, hogy természeti kincseinkből az utókor számára a lehetőségekhez képest minél többet

⁷² Oroszi: A természetvédelem története... im. 129. o.

⁷³ Oroszi: A természetvédelem története... im. 164. o.

igyekezzünk megmenteni, az adott helyzettel számolva azon dolgozunk, hogy a mindnyájunk által szívvel-lélekkel óhajtott szebb jövőt ezen a téren is előkészítsük.”⁷⁴

3.3.4. A rendeleti szabályozás kora

A II. világháborút követő években a természetvédelem ügye jelentős mértékben elhalványult. Az ország ügyeit rendeletekkel szabályozták. Rögtön a háború után a 4640/1945. (VII. 14.) ME rendelet a vadászati tilalmi időket és a tiltott módszereket szabályozta, rendelkezett a kíméleti területekről is.

A természetvédelmi jogszabályok módosítására 1949-ben került sor. Ebből adódóan az Országos Természetvédelmi Tanácsnak önálló védetté nyilvánítási jogköre lett, idővel a végrehajtás is gördülékenyebbé vált. Említést kell tennünk arról, hogy a természeti értékek védetté nyilvánítása szinte kizárólag Kaán Károly a húszas évek derekán írt Természetvédelem és a természeti emlékek című művében tett ajánlás alapján történt.⁷⁵

1950-ben sor került a bátorligeti ősláp védetté nyilvánítására. Ez a lépés abból a szempontból is jelentősnek bizonyult, hogy magas szintű és szerteágazó tudományos munka előzte meg a védetté nyilvánítási eljárást, másrészt ez volt az első olyan terület, amely a védelem biztosítása érdekében állami tulajdonba került.

Az államosítások és földelkobzások elméletben lehetőséget adhattak volna a tulajdoni korlátok ledöntése révén a védetté nyilvánítási eljárások felgyorsítására, de idővel be kellett látni, ez sem járható út.⁷⁶ Ami a gazdasági fejlődést nézve elhibázott lépésnek tűnt, az a természetvédelem szempontjából sem tudott előnyöket biztosítani.

⁷⁴ Földváry Miksa: Hazai védett természeti értékek. 1943. 81. o.

⁷⁵ Rakonczay Zoltán: A természetvédelem helyzete és kilátásai – Történelmi visszapillantás. Valóság. 1991. (34. évfolyam). 12. szám. 78. o.

⁷⁶ Oroszi: Természetvédelem – századokon át. im. 102. o.

1952-ben hozták létre az első tájvédelmi körzetet a Tihanyi-félszigeten. A területen barangolva egykor működő vulkánok és hévforrások nyomaira bukkanhatunk. A félsziget belsejében található a Balaton vízszintjénél 25 méterrel magasabban fekvő Belső-tó. Ennek medre vulkáni működés révén alakult ki, vize kizárólag a helyben lehullott csapadékból tevődik össze. A félsziget a sajátos, enyhe klíma miatt ritka növény- és állatvilággal rendelkezik.

Fontos említést tennünk a madárvédelemről szóló 59/1954. (IX. 9.) MT rendeletről, amely kimondja: „A vadon élő madarakat, azok fészket és költőhelyét védeni kell.” Tiltotta a vadon élő madarak lelövését, fogását, fogságban tartását, adás-vételét, a fiókák, tojások felszedését, a fészkek rongálását. Kivételeket is megfogalmazott: az Országos Természetvédelmi Tanács engedélye alapján intézmények tarthattak, kitömhettek védett madarakat, kizárólag tudományos céllal. Az élőhely-védelem jegyében április 1. és augusztus 1. között az élőhelyekre használati korlátozást írt elő (pl. tilos volt a bokorirtás ebben az időszakban). A rendelet deklarálta, hogy a madárvédelmet tömegmozgalommá kell fejleszteni. A szabályozásban ennek következtében 1912 után újra megjelent a Madarak és Fák Napja.

1961 fontos év a magyar természetvédelem történetében, ugyanis ebben az esztendőben került sor a természet védelmének első önálló szabályozására: ez volt a természetvédelemről szóló 1961. évi 18. törvényerejű rendelet. Az 1935-ben kiadott törvényhez képest nem sok változtatást tartalmazott. Viszont szervezeti szempontok alapján nagy eredménynek számított az Országos Természetvédelmi Hivatal létrehozása, ami a Minisztertanács felügyelete alatt álló országos hatáskörű szerv lett. Érdeemes megemlítenünk még azt a tényt, hogy a barlangokat a jogszabály erejénél fogva védett természeti értéknek tekintette (ex lege védelem alatt álló érték). Ez több mint 1000 megismert barlangunkat érintette. Végrehajtási rendelete, a 23/1962. (VI. 17.) részletesen szabályozta a védetté nyilvánítási eljárás menetét. A rendelet bevezette az ideiglenes védelem jogintézményét. Erre azokban az esetekben volt szükség, amikor „valamely védelemre érdemes tárgy vagy terület védetté nyilvánítására a tárgy vagy terület hirtelen bekövetkezett

veszélyeztetése miatt” az általános védetté nyilvánítási eljárás lefolytatására nem volt lehetőség. Hosszasan foglalkozott még a területek természetvédelmi kezelési és nyilvántartási feladataival.

A 30/1970. (XII. 24.) MÉM rendelet a vadászat és vadgazdálkodás szabályozásán túl beszélt a vadon élő állatok védelméről is. Elválasztotta egymástól a vadászható és természetvédelmi oltalom alatt álló fajokat, valamint deklarálta azt is, hogy védett állat nem lehet kártékony. Magában foglalta, hogy a vadászatra jogosult az adott területen köteles védeni az oltalom alatt álló fajokat. Jelentős esemény volt az 1961. évi 18. törvényerejű rendelet végrehajtási szabályainak megújítása. A 12/1971. (VI. 1.) kormányrendelet egyik legfontosabb rendelkezése különválasztotta a helyi és az országos jelentőségű természeti értékek védelmét, a másik jelentős intézkedése bevezette a nemzeti park, mint országos jelentőségű természeti kategória fogalmát. Továbbá kimondta a vadon élő madarak ex lege védelmét, illetve a védetté nyilvánított állatfajok esetében lehetőséget adott az egyedek pénzben kifejezett értékének meghatározására. A rendelet kiadását követő évben (1972-ben) létrejött a Hortobágyi Nemzeti Park, 1975-ben a Kiskunsági Nemzeti Park, 1977-ben a Bükk Nemzeti Park. Ezt követően még hét nemzeti parkkal gyarapodtunk (Aggteleki Nemzeti Park, Balatoni Nemzeti Park, Duna-Dráva Nemzeti Park, Duna-Ipoly Nemzeti Park, Fertő-Hanság Nemzeti Park, Körös-Maros Nemzeti Park, Őrségi Nemzeti Park). E tekintetben vett - más országokhoz viszonyított - több évtizedes lemaradásunk azt az előnyt szolgáltatta, hogy már a nemzetközi tapasztalatokat felhasználva hozhattuk létre ezeket a védett területeinket.

A 290/1974. (TK. 13.) OtvH határozat a vadon élő gerinces állatok védelméről rendelkezett. A 3/1975. (TK. 21.) OtvH utasítás alapján pedig a védett madarak fészkelőhelyeinek károsítása esetére polgári jogi kárigényt lehetett érvényesíteni.

Az 1977. évi 23. törvényerejű rendelet hozta létre az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatalt, 1979-ben pedig megalakultak a környezet- és természetvédelmi felügyelőségek.

A 70-es évek derekán az 1976-tól 1990-ig terjedő időszakra egy távlati, 15 éves természetvédelmi programot készítettek. Ennek köszönhetően a védelem alatt álló területek nagysága a meglévő 12 ezer hektárról 600 ezer hektárra nőtt, ami az ország 7%-át jelentette.

1982-ben megalkották az 1982. évi 4. törvényerejű rendeletet, amely a mai Tvt. hatályba lépéséig szolgálta a hazai természetvédelem ügyét. Ehhez kapcsolódott a végrehajtásáról rendelkező 8/1982 (III. 15.) MT rendelet, illetve az 1/1982. (III. 15.) OKTH rendelkezés. Meghatározták a természetvédelem feladatait, a védelem eljárási szabályait, a védett természeti területek típusait. A barlangok fogalmának szélesebb körű értelmezésének köszönhetően védett barlangjaink száma 2000 fölé emelkedett. Nagyságrendekkel nőtt a védett állat- és növényfajok mennyisége. Az alapvető kategóriák megegyeztek a maiakkal: nemzeti park, tájvédelmi körzet, természeti emlék. E háromlépcsős szabályozás tulajdonképpen a cselekvő természetvédelem megjelenéséről tanúskodik. Újdonságként jelentkezett, hogy a madarak korábbi ex lege védettségét feloldotta (a védett fajokat listába foglalta – ezt nevezzük taxációs megoldásnak), viszont bekapcsolta a természetvédelmi szabályozásba a védelemre szoruló házi állatfajokat.

3.3.5. *A rendszerváltoztatást követő időszak*

A rendszerváltoztatást követően, az 1990-es évek elején nyilvánvalóvá vált, hogy a kényszerhelyzetek miatt, továbbá az ökológiai ismeretek bővülése következtében olyan szabályozásra van szükség, amely nem csak a passzív megőrzésre épül. A '90-es évekre felgyorsultak a természeti elemek pusztulásának folyamatai. A robbanásszerű ipari fejlődés, az urbanizáció nem kedveztek a természetvédelem ügyének, a meglévő szabályozás nehezen tudta a fennálló helyzetet kezelni. A politikai változások is abba az irányba mutattak, hogy Magyarország jövőjét az európai Unióhoz való csatlakozás fogja meghatározni. A

természetvédelmi szempontokat is figyelembe véve készülni kellett arra, hogy hazánk jogrendszerét közelítenünk kell az Európai Unió jogrendszeréhez. Több éves előkészítő munka után 1996. június 18-án fogadta el az országgyűlés a jelenleg is hatályos Tvt.-t.

Magyarország 2004. május 1-jével lett az Európai Unió tagja. A közösség környezeti politikája jelentős mértékben meghatározza a tagállamok környezet- és természetvédelmi tevékenységét. Az EU középtávú természetvédelmi akcióprogramokat készít. A jelenleg hatályos programot 2002-ben fogadta el az Európa Parlament és a Tanács (1600/2002/EK határozat). Célkitűzései között szerepel a vizes élőhelyek védelme, a tájak, tájértékek védelme, a fajok és élőhelyeik megőrzése, a talaj fenntartható használata. Lényeges eleme a Natura 2000 hálózat kiépítése. A Natura 2000 program végrehajtását az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről szóló 275/2004. (X. 8.) Kormányrendelet, illetve az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekkel érintett földrészekről szóló 45/2006. (XII. 8.) KvVM rendelet biztosítja. Az irányelvek mellékleteiben meghatározott növény- és állatfajokat a védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről, valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről szóló 13/2001. (V. 9.) KöM rendelet tartalmazza. Ezekkel a jogi lépésekkel hazánk formai szempontból a jogharmonizációs kötelezettségeit teljesítette, ugyanakkor tartalmi szempontból a végrehajtás tartós kötelezettségekkel párosul.⁷⁷

Jelenleg megoldandó feladatot ad az a tény, hogy biológiailag gazdag élőhelyeink mozaikosságuk, sokrétűségük miatt igen sérülékenyek, stabilitásuk viszonylag kicsi, és létezésük ideje alatt állandóan fennáll széttöredezésük, elszegényedésük veszélye. Fontos azonban leszögeznünk, hogy természeti környezetünk értékgazdagsága annak ellenére megmaradt, hogy a 20. századi antropogén eredetű hatások folyamatosan és súlyosan károsították a természetvédelmi szempontból legfontosabb élőhelyeket. A természeteshez közeli

⁷⁷ Természetvédelmi jog. im. 79. o.

állapotú területek fennmaradását – bővülő és fokozódó hivatalos védelmükön túl – az is biztosította, hogy hazánk területén egészen az utóbbi évtizedekig jelentős kiterjedésű területeken alkalmaztak olyan hagyományos (illetve törvényileg szabályozott) gazdálkodási módokat, amelyek a változatos élőhelyi viszonyok megőrzését és fajgazdag élővilág meghonosodását tették lehetővé.⁷⁸

⁷⁸ Magyarország a XX. században. Főszerk.: Kollega Tarsoly István. II. kötet. Babits Kiadó. Szekszárd, 1996-2000. (elektronikus változat) Természetvédelemről szóló fejezet. Az 1990-es évek sajátosságai.

Utószó

Az 1990-es évek második felére hazánkban meglátták a napvilágot a természetvédelem mai alapjait adó jogszabályok. Az Európai Unióhoz történő csatlakozásunkat megelőzően magas színvonalú jogközelítési munkát végeztünk, így mondhatni: európai színvonalú természetvédelmi szabályozással léptünk be a Közösségbe. Ennek köszönhetően jogrendszerünk nem tartalmazott olyan elemeket, amelyek ellentétesek lettek volna az Európai Unió szabályozási szisztémájával. Az előrelátó munka jelentősen megkönnyítette a csatlakozást követő jogharmonizációt is.

Magyarországot a történelem viharos évszázadaiban szinte minden társadalmi, politikai, gazdasági probléma közvetlenül érintette: a tatárjárás, a török kori háborúk, a Monarchián belüli ellentétek, majd a XX. század világháborúi, Trianon, a gazdasági válság és a diktatúrák nyomasztó terhei, majd a robbanásszerű iparosodás. A természetvédelem ügye ennek ellenére a többi ország elért eredményeihez viszonyítva mindig szerencsésen alakult. A Kárpát-medence sokszínű élővilágát tekintve nemzetközi értelemben is fontos feladat hárul a magyar természetvédelemre. A korábban kitűzött cél, hogy Magyarország területének 10%-a védelem alatt álljon, teljesült (10 nemzeti parkunk és 36 tájvédelmi körzetünk mellett egy sor természetvédelmi területtel rendelkezünk). A Natura 2000 területek kijelölésével ez az igény 10%-ról több mint 20%-ra nőtt. A védett területeken és az általános természetvédelmen túl figyelniük kell már a természetközeli gazdálkodás lehetőségeire is. A lelkiismeretes tevékenykedő szakembereink munkájának köszönhetően hazánk eddig többnyire a helyén tudta kezelni a természeti értékeit, a jog eszközeivel is élve okkal bizakodhatunk, hogy a jelen nemzedékének lesz mit átadnia a jövő generációinak.

Hivatkozott irodalom

Ágoston Gábor: A szolnoki szandzsák 1591-92. évi összeírása I. rész. In: Zounuk : Szolnok Megyei Levéltár évkönyve : 3. Szolnok Megyei Levéltár, 1988.

Bándi Gyula: Környezetjog. Osiris Kiadó. Budapest, 2006.

Bodnár László - Fodor István - Lehmann Antal: A természet- és környezetvédelem földrajzi vonatkozásai Magyarországon. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1999.

Dr. Csepregi István - Kiss József: A természetvédelem jogi szabályozásának története Magyarországon. Holocén Természetvédelmi Egyesület. 2000.

História. 2000. évi 1. szám. Csöre Pál: Vadászat a feudális kori Magyarországon.

Csupor Tibor: Kis-Balaton. Gondolat Könyvkiadó. Budapest, 1983.

Farkas Csamangó Erika: A természetvédelem és a nemzeti parkok jogi fejlődése. In: Collega 2002. évi 1. szám.

Fodor Tamás: Az ősidőktől 1880-ig. In: Ballagó-Beregszászi-Csöre-Fodor-Nagy: Vadászat Magyarországon. Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat. Budapest, 1980.

Földváry Miksa: Hazai védett természeti értékek. 1943.

Gombocz Endre: A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története 1841-1941. Királyi Magyar Természettudományi Társulat. Budapest, 1941.

dr. Heltay István: Vadásziskola. Hubertus Vadkereskedelmi Kft. Harmadik javított kiadás.

Illés Nándor: A vadászat kezelése és gyakorlása. 1-2. könyv. In: Vadászati ismeretek kézikönyve I-III. Budapest, 1892-1895. 1. könyv.

Kaán Károly: A természetvédelem és a természeti emlékek. Révai Kiadó. Budapest. 1931

Kaán Károly: Naturschutz mit Hinsicht auf die Geschichte der ungarischen Forstwirtschaft. In: Zeitschrift für Weltforstwirtschaft 1939/1940.

Keszthelyi István: Természetvédelem, Budapesti Műszaki Egyetem - Mérnöki Továbbképző Intézet, Kézirat, Budapest, 1986.

Kollega Tarsoly István: Magyarország a XX. században. II. kötet. Babits Kiadó. Szekszárd, 1996-2000. (elektronikus változat) Természetvédelemről szóló fejezet. Az 1990-es évek sajátosságai.

Környezet- és természetvédelmi lexikon. II. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2007.

Kriesch János: A pusztulófélben lévő állatfajok Kárpátiánkban. Erdészeti Lapok. 1867.

László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Magyar Élet Kiadó, Budapest, 1944.

Lázár Jakab: A slavoniai határőrvidék csodaszép tölgyesei. Erdészeti Lapok. 1870.

Magyar Eszter: A feudalizmus kori erdőgazdálkodás az alsó-magyarországi bányavárosokban. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1983.

Molnár László: Legyenek-e a fáknek jogaik? Környezeti-etikai szöveggyűjtemény. Typotex Kft. Elektronikus Kiadó. 1999. – P. W. Taylor: A természet iránti tisztelet etikája.

Oroszi Sándor: A természetvédelem története Magyarországon 1945-ig. Erdészettörténeti közlemények VII. Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztálya. Budapest, 1992.

Oroszi Sándor: Természetvédelem – századokon át. Liget: irodalmi és ökológiai folyóirat. 1992. (5. évfolyam). 1. szám.

Rakonczay Zoltán: A természetvédelem helyzete és kilátásai – Történelmi visszapillantás. Valóság. 1991. (34. évfolyam). 12. szám

Rakonczay Zoltán: Természetvédelem. Szaktudás Kiadó Ház. Budapest, 2002.

Természettudományi Kislexikon. 2. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1989.

Természetvédelmi jog, Az Észak-alföldi Régióért Kht. 2008.

Xantus János: Erdély természeti kincseinek védelme. In: Erdélyi Kalendárium 1942-re. Kolozsvár. 1941.

Zolnay László: Vadászatok a régi Magyarországon. Natura Kiadó. Budapest, 1971.

Egyéb felhasznált irodalom

Andrési Pál: Cselekvő természetvédelem. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Kiadó. Szeged, 1996

Ángyán - Tardy - Vajnáné: Védett és érzékeny természeti területek mezőgazdálkodásának alapjai. Mezőgazda Kiadó. Budapest, 2003.

Csanády András: A környezet- és természetvédelmi mozgalmak története. Ökológia. 1992. (2. évfolyam), 3-4. szám. 76-82. o.

Csőre Pál: A magyar vadászat története. Mezőgazda Kiadó. Budapest. 1994

Farkas Lajos: Az erdők szerelmese. Kaán Károly erdőmérnök élete és munkássága. Aqua Kiadó. Budapest. 1996.

Horváth Viktor: A magyar természetvédelem szabályozása, helyzete. Környezet és fejlődés. 1995. (5. évfolyam), 11-12. szám. 63-68. o.

Julesz Máté: Adalékok a természetvédelmi és a környezetjog történetéhez. Magyar Közigazgatás. 2006. (56. évfolyam), 6. szám. 343-355. o.

Kerényi Attila: Európa természet- és környezetvédelme. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 2003.

Lakics Éva: A természetvédelem számokban (1939-1959). Erdészeti Lapok. 1990. (125. évfolyam), 3. szám. 100-108. o.

Oroszi Sándor: A magyar természetvédelem kezdetei. Országos Erdészeti Egyesület. Budapest, 1986.

Oroszi Sándor: A természetvédelmi értékek őrzésének kezdetei Magyarországon. Erdészettörténeti Közlemények. 1995. 16. szám. 111-115. o.

Pájer József: Természetvédelem az ezredfordulón (a korszerű természetvédelem általános alapjai). Szaktudás Kiadó. Bp., 2002.

Rakonczay Zoltán: Az erdő és a magyar ember lélektana. Az erdő. 1987. (36. évfolyam), 9. szám. 398-400. o.

Rakonczay Zoltán: Az erdő szerepe a természetvédelemben. Az erdő. 1987. 36. évfolyam. 12. szám. 562-565.

Rakonczay Zoltán: A magyar természetvédelem helyzete és távlati programjai. Állattani közlemények. 1975. (62. kötet), 1-4. szám. 91-95. o.

Rakonczay Zoltán: A természetvédelem helyzete és kilátásai. Történelmi visszapillantás. Valóság. 1991. (34. évfolyam), 12. szám. 75-85. o.

Sterbetz István: Mi lesz veled természetvédelem? A Természet. 1993. (44. évfolyam), 1. szám. 10-12. o.

Vidiczky János: A vadászati jog lexikona. Budapest, 1930.